ანჩინ

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

სახელმწიფო
ერი

Dr. Carlo Inasaridse

პარიზი
1939

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

Dr. Carlo Inasaridse

ანჩინ

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

სახელმწიფო
ერი

პარიზი
1939

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ავტორისაგან

ჩვენ ვცხოვრობთ ისეთ ეპოქაში, როცა ცნება სახელმწიფო, ერი საერთო ყურადღების ცენტრშია მოქცეული, ერთგვარ მისტიურ ძალასაც კი აწერენ მათ, რომელიც მოწოდებულია იხსნას კაცობრიობა და მისი ცივილიზაცია დაშლა-განადგურებისაგან.

მართლაც, დაშლისა და განადგურების მიზეზები ბევრია თვითეულ სახელმწიფოსა და ერის ცხოვრებაში, ისე როგორც მათი ურთიერთ განწყობილებაში, და ისინი პოხიერ ნიადაგს პოულობენ კლასთა და ერთა შეურიგებელ დაპირდაპირებაში შიგნით და გარეთ.

მსოფლიოს ეკონომიური კრიზისი, დიდ ომსა და ზავს, რევოლიუციებსა და სამი იმპერიის დამხობას რომ ეოჰყვა, თუმცა მარტო მათგან როდი იყო იგი გამოწვეული, დღის წეს-რიგში სვამს, ერთის მხრით, კაპიტალისტური წყობილების ყოფნა არ ყოფნის კითხვას, მეორეს მხრით, დედა-მიწის და მის ბუნებრივ სიმდიდრეთა, პირველ რიგში, ნედლ მასალათა რაციონალურად განაწილების კითხვას.

არასდროს ქვეყნები ისე მჭიდროდ არ ყოფილან ერთი მეორისაგან დამოკიდებული და იმავე დროს ისე გათიშული, როგორც დღეს! ომი, ომები, მაშასადამე, მთელი მათი უსაშინელესი ტექნიკური პოტენციალით, თითქო გარდაუვალი, თვით განგებისაგან ნაბრძანები ხდება. იგი უკვე მძვი-

ნვარებს აზიისა და ევროპის, წყნარ და ატლანტიკის ოკეანეთა ორ განაპირა კუთხეში, ასე ვსთქვათ, არა-ლეგალურად, ფორმალურად გამოუცხადებლად. არასდროს, ახალ ხანაში, საერთაშორისო უფლება ასე არ ყოფილა ფეხით გათელილი. ოცი წლის ჭაპან - წყვეტა ერთა ლიგისა მის გასამარჯვებლად ფუჭი გამოდგა.

ბრალი დიდ სახელმწიფოებს ედება, მათ შეუთანხმებლობას, ქიშპობას. უბრუნდებიან ძველი წონასწორობის სისტემას, სამხედრო კავშირებს. შიშველ ძალთა განწყობილება სწყვეტს ყველაფერს, აქედან ინტენსიური შეიარაღებაც, რომელიც მთელი ავლა - დიდების დიდ ნაწილსა ნთქავს თვითეულ სახელმწიფში.

მძიმე და სახიფათო გამხდარა პატარა სახელმწიფოთა მდგომარეობა, მათი თავისუფლება და დამოუკიდებლობა თითქო ქვიშაზედ დაწერილი გამოდგა! როგორც საშუალო საუკუნოებში, ისინი „ვასალებად“ ქცეულან, ან კიდევ ლამობენ ასეთებად იქცენ. „დიდები“ სწყვეტენ, „პატარანი“ ემორჩილებიან. უფლება და სამართლიანობა ენუქას ანდერძი გამოდგა.

და ამ მკაცრ, ულმობელ ვითარებაში, როცა სახელმწიფოსა და ერის არსებობა პრობლემატიური გამხდარა, შინაური უთანხმოება, კლასთა და პარტიათა შეხეთქება თან და თან ნელდება და ადგილს უთმობს მათ დაახლოებას, ურთიერთ დათმობას და გაერთიანებული ძალით ქვეყნის დაცვას გარეშე ხიფათისაგან. სიმძიმის ცენტრი გადადის საგარეო საქმეებზე, ვინაიდან საშინაო საქმეები, თვით რეჟიმიც მათზეა, პირველ რიგში, დამოკიდებული.

მაშასადამე, საერთო სამშობლოსათვის ზრუნვა, მისი განმტკიცება შიგნით და გარეთ, გაძლიერება ფიზიკურად და მორალურად, გასალკლდევება — აი სადღეისო ამოცანა, რომ-

ლის გადაჭრას თვითეულისა და ყველასი უკეთესი ძალები უნდა შეეწიროს.

ეს ამოცანა, თავის თავად მისახვედრია, გაცილებით უარეს პირობებში ისმის ჩაგრული ერებისათვის. მათ არ გააჩნიათ სახელმწიფო, არც მისი ორგანოები, ხელ-ფეხ შეკრულნი—მათი სულის ჩაკვლას ლამობს მტერი, მჩაგვრელი ერი.

მაგრამ მით უფრო თავგანწირულია მათი ბრძოლა თვითარსებობისათვის. ხოლო თვითარსებობა თვითსახელმწიფოებრივობას ნიშნავს: ერი უნდა იქცეს სახელმწიფოდ, თუ უნდა არ გადაგვარდეს, თუ უნდა იცოცხლოს და თავისი ისტორიული მისსია შეასრულოს.

ჩემი წიგნაკის დანიშნულება ამ დებულების დასაბუთება არის.

ქართველ ერს ჰქონდა თავისი სახელმწიფო, მაგრამ ვერ შეინარჩუნა იგი. ეხლა ის ისევ ლამობს მის აღდგენას და პერსპექტივებიც საიმედო იშლება ამისათვის...

ბევრია, რა თქმა უნდა, დამოკიდებული გარეშე პირობებისაგან, მაგრამ უპირველესი პირობა მაინც შინაგანი მთლიანობა არის, ერთმანეთის გატანა, დანდობა; მთელი ერის და მის შვილთა ერთარსებად, მონოლიტად ქცევა. განზე ხტომა, მთიშაობა, შეურიგებლობა ამ საბედისწერო ჟამს შეცდომა კი არ არის, არც უპასუხისმგებლობა, არამედ **დანაშაული.**

პარიზი. 19 დეკემბერი 1938 წ.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

I

სახელმწიფო

ხელისუფლება

სპეციალისტთა განსაზღვრით სახელმწიფო სამპიროვან ფენომენს წარმოადგენს: ტერიტორია, მოსახლეობა, ხელისუფლება. პირველი ორი—ტერიტორია და მოსახლეობა—დასაბამიდან მოცემულია, მზამზარეული, დამოუკიდებლად ჩვენი ნებისა და სურვილისა. ხოლო მესამე — ხელისუფლება — ადამიანის მიერ არის შექმნილი, მისი შემოქმედების ნაყოფია. ამიტომ, თუ პირველი ორი ობიექტიურ სინამდვილეს აღბეჭდავს და შედარებით ადვილი შესასწავლია, მესამეში სჭარბობს სუბიექტიური ელემენტი და მისი შესწავლაც უფრო გაძნელებულია.

მაგრამ ეს ელემენტია სწორედ, რომელიც ჰქმნის სახელმწიფოს, შთაბერავს მას სულს, სიცოცხლეს ანიჭებს. მეტი არ იქნება დავაკვირდეთ თვით სახელწოდებას: სახელმწიფო გულისხმობს ისეთ ქვეყანას, ხალხს, რომელშიც ხელმწიფება, ხელისუფლება სუფევს. ხელ-მწიფება, ხელის-უფლება—რას ნიშნავს ეს? ხელი ძველადანვე ძალის გამომხატველია, მისი სიმბოლო. ხელისუფლებას გერმანელნი პირდაპირ **ძალას** უწოდებენ: **Macht.** იყო უთუოდ ხანა, როცა ჩვენშიც მარტო ხელს ხმა-

რობდენ ძალის გამოსახატველად. მეორე ნახევარი: „მწიფება“, სახელდობრ „უფლება“ ალბათ უფრო გვიან შემოვიდა ხმარებაში.

პირველყოფილ ადამიანს აბა სად ექნებოდა უფლებაზე წარმოდგენა! თვით უფლებაც დასაწყისში უთუოდ ფლობა-ს, უ-ფლობა-ს ნიშნავდა. აქედან, უფალიც იმას დაერქვა პირველად, ვინც ფლობდა რამე საგანს. ხელის-უფლება შემდეგი განვითარების ნაყოფია და აჩვენებს ძალას ხელის გვერდით, როგორც განყენებულ რამეს, რომელსაც ერთი რომელიმე ადამიანი იკუთვნებს.

ღირსშესანიშნავია, რომ ჩვენს წინაპრებს ჰქონიათ წარმოდგენა არა მარტო ხელზე, ფიზიკურ ძალაზე, არამედ უფლებაზეც. ბისმარკი იტყოდა ხოლმე ძალა ჰქმნის უფლებასო და ეს მართალიცაა ისტორიულად. ხოლო ჩვენი წინაპრები თითქო ერთსა და იმავე ღირებულებას აძლევდენ ორთავეს, ამიტომ იტყოდენ: ძალა-უფლება. ჩვენს დროში უფლებას ანიჭებენ უპირატესობას: უფლება ჰქმნის ძალასო, მაგრამ ეს ხომ მისასწრაფავი მიზანია და არა სინამდვილე ჯერ - ჯერობით.

მით უფრო უძველეს, უხსოვარ დროში. მაშინ უთუოდ შიშველი ძალა, ხელი იყო პატივში. ვისაც უფრო ძლიერი მკლავი ჰქონდა, ის იყო უფალიც, მას ემორჩილებოდენ სუსტი მკლავის მქონენი. იარაღიც ხომ არ იყო ჯერ მოგონილი, ხოლო ის, რასაც ბუნება იძლეოდა მზამზარეულად: ქვა, კეტი, ამასაც მკლავით ძლიერი უკეთ იმარჯვებდა. საინტერესოა, რომ ჩვენი ხალხი სიტყვა იარაღს დღესაც ორმაგი — საომარი და სამუშაო — მნიშვნელობით ხმარობს.

ვინაა თავდაპირველად ხელის-უფალი, ძალის მატარებელი, პიროვნება თუ კოლექტივი? მე ვფიქრობ, პიროვნება, ხელიც ხომ მას აბია, კოლექტივს კი არა. პირველყოფილი ადამიანი მოკლებულია განყენებულ აზროვნებას. მაგრამ ის მაინც

კოლექტივურად ცხოვრობს, ჯგუფ-ჯგუფად, და ეს ზნე დაჰყვა მას კიდევ ცხოველური მდგომარეობიდან. ოჯახი, ყოველ შემთხვევაში, პირველი უჯრედია ადამიანთა ჯგუფური ცხოვრებისა, ის დიდიცაა, შეიცავს მრავალ წყვილს ორთავე სქესისა. აქ მკლავის გარდა ხნოვანებაც ფასობს: ძალის მატარებელია ოჯახის მამა, უფროსი ხნოვანებით, მის ავტორიტეტს ცნობილობს დიდი და პატარა.

ოჯახის დამაარსებელი, რასაკვირველია, მკლავითაც ძლიერი უნდა ყოფილიყო, უამისოდ არ შეეძლო ჯერ კიდევ შიშველი ძალადობრეობის ხანაში ასეთი მისსია ეკისრნა. სხვა და სხვა ოჯახნი, გვარნი მუდმივ შუღლში არიან ურთიერთ შორის, ერთის მიერ მეორის დამორჩილება, თვით მოსპობაც საერთო წესია. თავდასხმა და თავდაცვა ერთმანეთს სცვლის გამუდმებით. გამარჯვებული დამარცხებულზე ავრცელებს თავის ძალს, ხელს.

ჩვენი მატიანედან ცნობილი მამასახლისი სწორედ ასეთი ძალის, ხელის მატარებელია უფრო განიერ სივრცეზედ მრავალ გვაროვნებათა მიმართ. სახელი დარჩა ძველი და იმავე დროს ახალიც არის: მამა სახლისა ანუ ოჯახისა, ხოლო შინაარსით უფალი მთელი მხარისა. დიასახლისი დარჩა მხოლოდ დედა სახლისა ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, მისი გავლენა სხვა ოჯახზე, გვარზე არ გადასულა, ყოველ შემთხვევაში, მემატიანე სდუმს ამის შესახებ.

მაგრამ ეს არ გვიშლის ვიფიქროთ, როგორც ანტროპოლოგნი ამტკიცებენ, რომ პირველი ოჯახის დამაარსებელი შეიძლება **დედა** იყო და არა მამა: პატრიარქატის ადრე მატრიარქატი არსებობდაო. ნიკო მარი ამას ასაბუთებდა სიტყვების წყობით: დედ-მამა, ცოლ-ქმარი, და-ძმა.... ყველგან დედრობითი სქესი მამრობითის წინაა. მაგრამ, გარდა ლინგვისტიურისა, სხვა საბუთიც იყო ამისათვის: ქალი თავის აგებულებით, შვილოსნობით კერაზე იყო მიკრული, ხოლო კაცი გარეთ ატარებდა უმეტეს დროს, მაგ., ნადირობაში.

ქალზე უკვე არ შეიძლება ითქვას, რომ ის კაცზე უფრო ძლიერი იყო მკლავითაც, ამიტომ უპირატესობა უკანასკნელს რჩება ბოლოს და ბოლოს.

მამასახლისობას, თუ მატიანეს დავუჯერებთ, მეფობა მოჰყვა ჩვენში, აქაც პიროვნების და არა კოლექტივის ძალაზეა ლაპარაკი. სამეფო და სახელმწიფო ერთსა და იმავეს ნიშნავს, მაგრამ განსხვავებაც არის მათ შორის: პირველი უთუოდ მეფესაც გულისხმობს, მაშინ როდესაც მეორის მეთაური შეიძლება მეფე არ იყოს. აქედან სიტყვა სა-ხელ-მწიფო უფროა ხმარებაში. ქართულად კი ეს ბუნებრივიცაა, რადგან პირდაპირ გვიჩვენებს ძალის წყაროს-ხელს. სამაგიეროდ ახალ დაქორწინებულთ, ვინც არ უნდა იყვნენ, მეფე-დედოფალს ვეძახით! ამასაც თავისი აზრი აქვს, რადგან მიგვითითებს ქმრის უპირატესობაზე შედარებით ცოლთან და ოჯახის დიდ მნიშვნელობაზე, როგორც თვით სამეფოს პროტოტიპზე.

მამასახლისი, უფრო გვიან მეფე, მხედარი იყო, მკლავით სხვებზე ძლიერი, მაშასადამე, შეიარაღებულ ბრბოს ბელადიც. შემდეგ ბელადი სარდლად იქცა, ბრბო ჯარად, და აქ კი უფრო მკაფიოდ ცხადდება ხელისუფლების პიროვნული თვისება, რადგან სამხედრო საქმე თავისივე ბუნებით ერთ მეთაურს, სარდალს მოითხოვს. რამდენად მჭიდროა ისტორიულად მეფისა და სარდლის ერთ პიროვნებაში შეტყუპება, ეს იქიდანაც სჩანს, რომ ევროპის მეფენი დღესაც „მუზარად-ჩაფხუტებში" გვევლინებიან, თუმცა ზოგს თოფის-წამლის სუნიც არ სცემია!

მეფისა და სარდლის ხელობის ერთმანეთისაგან დაშორება ახალ ხანაში მოხდა. ახალი ხანის მოვლენაა ისიც, რომ მეფე მეფობს, მაგრამ არ მართველობს, როგორც იტყვიან. მას ჩამოაცალეს არა მარტო სარდლობა, სხვა „ხელობაც": გამგებლობა, მსაჯულობა... პირველ ადგილს იჭერს მთავრობა. ძველად ასე არ ესმოდათ ალბათ, მთავრობა მთავრის პირველობას, მეთაურობას აღნიშნავდა, მაშინ როდესაც დღეს მთავრობა უმთავროდ საერთო წესია.

უნდა ითქვას, პირველი ხელის-უფლიდან მთავრობამდე

განვითარების დიდი მანძილია, მრავალი საუკუნე, ათასეული წლები. ჯერ თვით ხელის-უფალიც უბრალო მფლობელად არის წარმოდგენილი რამე საგნისა, როგორც ზევით დავინახეთ. იმდენად აღმოუფხვრელია ეს წარმოდგენა საუკუნეთა გასწვრივ, რომ მეფენი და მთავარნი ქვეყნისა და ხალხის მფლობელად იხსენიებიან. დემოკრატიული ინგლისის მეფე დღესაც ხმარობს თავის სეფე-სიტყვაში: „**ჩემი** ქვეყანა, **ჩემი** ხალხი". უძველეს დროს ამ ფრაზებს ასეთი უმანკო ხასიათი როდი ჰქონდა, მეფე იყო ყველასი და ყველაფრის არა სიმბოლიური, არამედ ფიზიკური მფლობელი: მიწა-წყლის, ყოველი სულდგმულის, ადამიანის.

პირველი მფლობელი მეფე არ იყო უეჭველად. უნდა ვიფიქროთ, რომ ვინც პირველად გააკეთა იარაღი, ჩასდო მასში თავისი შრომა, ისაა მისი მფლობელიც. აქედან ფლობის და განკარგულების, ე.ი. სრული საკუთრების შეგნება თავდაპირველად იარაღზე ვრცელდება. იარაღს მისი გამკეთებელი თან ატარებს, ძილშიც განუყრელია მისგან, საფლავშიც კი ატანენ მას, როცა მოკვდება. შემდეგ საკუთრების სფერო ფართოვდება, იარაღიდან სხვა მოძრავ საგნებზეც გადადის, ყოველ სულდგმულზე, თვით ადამიანზე. ადამიანის ადამიანისაგან დასაკუთრება კი შლის პირველყოფილ ოჯახურ სისხლ-ნათესავურ ურთიერთობას და ჰქმნის ისეთ დაჯგუფებათ, სადაც ძალა და ძალმომრეობა ნამდვილი დამაკავშირებელი დუღაბია.

აქ უკვე საქმე გვაქვს სახელმწიფოს პირველ ჩანასახთან. სათავეში მყოფი ხელის-უფალი თავითვის იჩემებს ყველასა და ყველაფერს, უფალი ღვთაებად ხდება და ჩვენ ვიცით, რომ აღმოსავლეთის დიდ დესპოტებს თაყვანსა სცემდენ, მზე და მთვარეს ადარებდენ, ადამიანებს სწირავდენ. მაგრამ ეს ძალმომრეობა და შიში მანიც ვერ ახერხებს გაუქარწყლოს ადამიანს ხსოვნა, რომ ისიც იყო ერთ დროს რაღაცის მქონე და ეხლა კი არაფრის მქონეა, თვითონაც სხვის კუთვნილებაა. განა საეჭვოა, რომ შეტაკება, ბრძოლა კუთვნილ და მიმკუთვნელ ადამიანთა შორის გარდაუვალია? შინაარსი და ფორმა ამ

ბრძოლისა ერთნაირი არაა, რაც უფრო უკან იხედები გასულ საუკუნოებისაკენ, მით უფრო ველური და ბარბაროსული გეჩვენება ისინი.

აქედან, მონობის წარმოშობა შორეული წარსულის წყვდიადში უნდა ვეძიოთ. დასაწყისში მონისა და მისი უფალის ურთიერთობა უთუოდ უშუალო იყო, პირველსა ფლობდა მეორე, როგორც ყოველ სხვა საგანს, უსულოს თუ სულიერს, უნდოდა ამუშავებდა, გაყიდიდა, გააჩუქებდა, უნდოდა მტერს შეაკლავდა ან თვითონ დაკლავდა, შეიწირავდა — ერთის სიტყვით, სრულს მის განკარგულებაში იყო. მაგრამ იყო შემთხვევებიც, როცა უფალი ანთავისუფლებდა მონას და უკანასკნელი თვითონ იმონებდა სხვებს, ხდებოდა მონათა მფლობელი. ეს მით უფრო ბუნებრივი იყო, რომ პირველი უფალის სამფლობელო თანდათან ფართოვდებოდა, მისი მოვლა რთულდებოდა, მოითხოვდა დამხმარეთ. ვინ უნდა ყოფილიყვნენ ეს დამხმარენი, თუ არა მხედარნი, რომელთა მეთაური მუდმივ ომს აწარმოებდა, ესხმოდა, სრავდა თუ თავს იცავდა. აი, ეს მხედარნი თავისუფლდებიან მონობისგან, თვითონ იძენენ მონებს, მათი ხელობაც ომია და არა მუშაობა. მხედართა გვერდით თქვენ ხედავთ ქურუმებს, რომელთა დახმარება მით უფრო აუცილებელია, რაც უფრო ძლიერია ჯერ კიდევ ცრუმორწმუნოება, წარმართობა, აქედან ესეც ახალი ხელობა. ხელობის გვერდით ხელოსნობაც მნიშვნელოვან ადგილს იჭერს თან და თან. სხვა არა იყოს რა, წავიდა ის დრო, როცა უფალი-მხედარი თვითონ აკეთებდა საომარ იარაღს. უკანასკნელი უმჯობესდება, დიდია მოთხოვნილებაც მასზე, საჭიროა ცალკე კატეგორია მონებისა, რომელიც მარტო იარაღს აკეთებს, სხვას არაფერს — აი ხელოსნობაც. ხელოსანს შეგირდებიც ჰყავს, მონები, მაშ შეიძლება თვითონ უსტაბაში განთავისუფლდეს, თუმცა ეს არაა კიდევ აუცილებელი. ასე წარმოიშვა მთელი რიგი სხვა ხელოსნების: ხურო, მჭედელი, თერძი და სხ.

მხედარნი, ქურუმნი, ხელოსნები დროთა განმავლობაში კასტებად იქცევიან, იყინებიან, მემკვიდრეობით გადადის მათი

ხელობა. მეფობის დროს სახელმწიფო უკვე ჩამოსხმულია იერარქიულად: ზევით მეფე, ქვევით მხედარნი, ქურუმნი, ხელოსნები, ბოლოს ხალხი, მონად ქცეული. ამ დროს ახალი ხელობაც ბევრი ჩნდება: წესიერების დამცველნი, ხარკის ამკრეფნი, მდივნები, მსაჯულნი, მოურავნი, დიდებულნი, ვეზირ-ნაზირნი, ერთის სიტყვით, ბიუროკრატია, რომლის როლი, რაც დრო გადის, დიდდება.

ზემოთა ვსთქვი, რომ ზოგჯერ მონაც თავისუფლდებოდა მეთქი, რას ნიშნავს ეს? ის ხდებოდა თავის-უფალი, ე.ი. სხვა არავინ იყო მისი უფალი. ეხლა ის სხვის უფლად ქცევას ლამობს. მონობის ხანაში სხვაგვარ ვერც კი წარმოიდგენდენ თავისუფლებას: რა თავისუფალია, თუ მონა არა ჰყავს, თუ არ ღვრის მისთვის ოფლს, არ ანთავისუფლებს მას შრომისაგან! ყველასი მისწრაფება იყო, მაშასადამე, არა მონობის მოსპობა საზოგადოდ, არამედ თავის და სხვის უფლად გახდომა.

მაგრამ დროთა ვითარებაში ეს უფრო და უფრო ძნელი ხდება, იერარქიულად ჩამოსხმული სახელმწიფო ამას ეწინააღმდეგება, კასტებიც თავის პრივილეგიებს იცავენ, არ უშვებენ შავ ხალხს თავის წრეში. უფრო უარესიც: ხშირად ახლად განთავისუფლებულს ისევ მონობის უღელში უკრავენ თავს. დგება დრო, როცა თავის-უფლად ყოფნაც ფასდება, თუ გინდ სხვის უფალიც ვერ გახდე. იწყებენ მის დაცვას, ეძებენ მფარველს, რადგან საკუთარის ძალით დაცვა არც ისე უზრუნველყოფილია.

და ასეთ მფარველსაც ნახულობენ. თავდაპირველად ეს ყოფილი უფალია, შემდეგ უფლის უფალი, რომელიც მასზედ ძლიერია, და ბოლოს ყველასი უფალი, — მეფე. როგორც ხედავთ, უმაღლეს საფეხურს, ვსთქვათ ტახტს, არავითარი უშუალო კავშირი არა აქვს ყოფილ მონასთან, დღეს კი თავისუფალთან, მეფე ისე შორსაა, რომ ის უჩინარი ხდება მისთვის, უზენაესი, და, მიუხადავად ამისა, რიდი, უკეთ — შიში მეფის წინაშე იცავს მას ძალმომრეობისაგან.

აი, აქ ცხადდება პირველად ხელის-უფალი თავისი ნამ-

დვილი მნიშვნელობით. ხელი უკვე არ აღნიშნავს შიშველ მკლავს, ისე როგორც უფალი არ მოასწავებს უშუალო ფლობას, საკუთრებას. ხელი დარჩა ხმარებაში, როგორც სიმბოლო, ხოლო ნამდვილად ნიშნავს ავტორიტეტს და ანსახიერებს მას დიდი უფალი, მეფე, აქედან ხელის-უფლებაც. მეორეს მხრით, სიტყვა თავის-უფალი თანდათან ზოგად ცნებად იქცევა, ტყუპდება: თავისუფლება, და მოასწავებს არა მარტო თავის-თავის, არამედ სხვებისაც, ყველასი უფლებას. რასაკვირველია, ძველად ყველასი უფლებაზე ლაპარაკიც ზედმეტია, ასეთი რამ ბუნებაშიც არ მოიპოვებოდა, როგორც იტყვიან. უთანასწორობა საერთო წესი იყო, ერთს მეტი უფლება ჰქონდა, მეორეს ნაკლები, მონას კი სულაც არ ჰქონდა იგი, უუფლებო იყო.

მაგრამ დგება დრო, როცა მონის სიკვდილ - სიცოცხლეს არ სწყვეტს უშუალოდ მისი უფალი, ერევა გარეშე ძალა, ხელისუფლება. აქ ეყოფა ერთმანეთს კერძო და საჯარო უფლება: ის, რაც ცალკე ადამიანის უფლებაშია, და ის, რაც მასზე ზევით მდგომს, მეფეს და მის მოხელეთ ეკუთვნისთ.

ამ რიგად, ზოგადი ცნება უფლება მხოლოდ სახელმწიფოს შეეძლო წარმოეშვა. მართლაც, თუ ყველანი თავისუფალი არიან და არავინაა მათი უფლებრივი ურთიერთობის გამწესრიგებელი, ზედმეტია სახელმწიფოზე ლაპარაკი, საქმე გაქვთ თვითნებობასთან, ქაოსთან. ასეთი მდგომარეობა ცხოველებსაც არ სჩვევიათ, არა თუ ადამიანებს. პირველყოფილ საზოგადოებაშიც რაღაც წესი არსებობდა, რომელიც გადადიოდა თაობიდან თაობაზე, იქცეოდა ზნე - ჩვეულებად, ადათად, იღებდა სარწმუნოებრივი დოგმის სახესაც. ყველა ეს დაუშრეტელი წყარო იყო სახელმწიფოს მიერ უფლების შესაქმნელად, დასამკვიდრებლად.

აიღეთ, როგორც მაგალითი, მოსეს ათი მცნება, რომელმაც ასეთი დიდი როლი ითამაშა კაცობრიობის ისტორიაში. როცა ის გაჩნდა, ებრაელებს არ ჰქონდათ თავისი სახელმწიფო, დაძრწოდენ უდაბნოში, მაგრამ სამაგიეროდ ისინი ცხოვრობდენ ფარაონთა სახელმწიფოში — ეგვიპტეში, საიდანაც

განვიდენ და თან წაიღეს შეგნება იმაზე, რაა დასაშვები თუ დაუშვებელი საზოგადოებრივი ცხოვრებისათვის. ნუ მოჰკლავ, ნუ მოიპარავ, ნუ იმრუშებ, და სხ. უთუოდ საყოველთაო წესად, ნორმად იყო აღიარებული ფარაონთა ეგვიპტეში და ვინც დაარღვევდა, ისჯებოდა მოხელეთა მიერ. როცა განვიდენ, ებრაელთ მოხელენი თან არ გაყოლიათ, ამიტომ არღვევდენ კიდეც, აქედან ათი მცნება და ხალხის დაყოფა ნათესაობის მიხედვით და უფროსების მიჩენა. ეს უკან დახევა იყო შედარებით იმასთან, რაც ეგვიპტეში არსებობდა, მაგრამ შემდეგ, როცა სახელმწიფოდ იქცენ, ებრაელებმაც შემოიღეს ხელისუფლება, დამოუკიდებლად ნათესაობისა.

ხელისუფლების სფერო თავდაპირველად დანაშაულზე ვრცელდებოდა და დასჯაც თითქო წინანდელ ადათს სისხლის აღებას უდრიდა. ქართული გამოთქმა: სისხლის სამართალი, ნათლად მოწმობს ამას. მაგრამ დროთა ვითარებაში ხელისუფლება უფრო ჰუმანიური, ადამიანური ხდება. დასჯას სარჩულად უდევს არა შურისძიება, არამედ მიზანშეწონილება, რათა სახელმწიფო დაცულ იქმნას მავნე ელემენტებისაგან. იმავე დროს ადამიანთა ქონებრივი დამოკიდებულებაც, დავა მათ შორის ნივთზე თან და თან ეყოფა სისხლის სამართლის სფეროს და შეადგენს სამოქალაქო სამართალს, სადაც ლაპარაკია არა დანაშაულზე და დასჯაზე, არამედ საკუთრების დარღვევაზე და მის აღდგენაზე.

არავისა აქვს უფლება, გარდა სპეციალურად მიყენებული მოხელისა, თვითონ იკისროს დამნაშავის დასჯა, გასამართლება, ან კიდევ ქონებრივი დავის თავის ნებაზე გადაჭრა. ყველა ეს შედის საჯარო ხელისუფლების — pouvoir public — სფეროში, მის უფლებასა და მოვალეობას შეადგენს. მოხელე არაა პირადად დაინტერესებული ჩადენილ დანაშაულში, არც ქონებრივ დავაში, ამიტომ მისი მსჯავრიც, გამომდინარე საზოგადოებრივი ინტერესებიდან, შედარებით, უფრო მიუდგომელია და სამართლიანი.

მაგრამ, გარდა კერძო უფლების დაცვისა, ხელისუფლე-

საქართველოს პარლამენტის
ეროვნული ბიბლიოთეკა

ბას აუარებელი სხვა მოვალეობაც აწევს კისერზე: სახელმწიფოს დაცვა გარეშე მტრისაგან და ამისათვის შეიარაღებული ძალის შენახვა, გზების გაყვანა და სხვ. წარმოება-ვაჭრობაც ხომ განსაკუთრებულ მზრუნველობას მოითხოვს, აგრეთვე ხელოვნება, მეცნიერება, საზოგადოდ განათლების საქმე.

არაა საჭირო ყველა დარგის ჩამოთვლა, ეგ ძნელიცაა, რადგან, რაც დრო გადის, მათი რიცხვიც მატულობს. მატულობს პარალელურად სახელმწიფო დაწესებულებათა და მოხელეთა რიცხვი, რომელთა შესანახავად ხელისუფლება აწესებს გადასახადებს.

ყველა ეს წესები, ბრძანებანი, კანონები, გამომდინარე საჯარო ხელისუფლებიდან, სავალდებულოა ხალხისათვის, და თვითეული მისი წევრისათვის; ვინც არ ემორჩილება, ეურჩის მათ, ისჯება. მაშასადამე, სახელმწიფო, პირველ ყოვლისა, **ძალდატანებითი** ორგანიზაციაა, რომლის ხელისუფლება მით უფრო მკაცრია, რაც უფრო ბნელია და ურჩი თვით ხალხი.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ცოტა რამ ისტორიიდან

სახელმწიფოს არსებობის პირველ ხანებში ხელისუფლება სხვაგვარ არ შეეძლო წარმოედგინა ხალხს, თუ არა შიშველ ძალმომრეობად, მტარვალობად. ეს ბუნებრივიცაა ჯერ იმიტომ, რომ ხალხის უმრავლესობა მონებისგან შესდგებოდა, რომლის ოფლი და სისხლი სახელმწიფოს ნამდვილი ფუძე იყო, და, თუ მაინც კისრულობს ვინმე მის სიცოცხლის შენახვას, ეს არც კი განირჩევა ოთხფეხი ცხოველის შენახვისაგან, რომელიც არა ნაკლებ საჭირო იყო მისი პატრონისთვის. სხვა არა იყოს რა, მონის შრომამ შეაძლებინა მცირე რჩეულთ, როგორც იტყოდა არისტოტელი, გამოეყენებიათ თავისი დრო ხელოვნების, ფილოსოფიის, მეცნიერების შესაქმნელად.

მაგრამ, გარდა რჩეულთა (ბერძნები მათ ეძახდენ aristos და უმატებდენ kratos — ძალა, საიდანაც წარმოსდგა არისტოკრატია, ე. ი. რჩეულთა ხელისუფლება), იყო თავისუფალი ხალხი, რომელიც უშუალოდ განაგებდა საქვეყნო საქმეებს (ბერძნულად demos — აქედან დემოკრატიაც, სახალხო ხელისუფლება). მსგავსად ამისა ძველ რომშიც ვხვდებით, ერთის მხრით, პატრიციებს და, მეორეს მხრით, პლებეებს, რომელთა შორის ბრძოლა მწვავე ხასიათს იღებდა და მისი საგანი ხელისუფლებისათვის ქიშპობა იყო.

რას ნიშნავს ეს? იმას, რომ ქვეყნის მართვა-გამგეობა უკვე არ ითვლება უბრალო ძალმომრეობად, აღიარებენ მის საჭიროებას, აუცილებლობას და მხოლოდ დაობენ იმაზე, ვის

შეუძლია უკეთ გაუძღვეს მას. წინააღმდეგ იმისა, რასაც ვხედავთ აღმოსავლეთში, სადაც სუფევდა მეფე-დესპოტის ნება, ხშირად თვითნებობა, ძველ საბერძნეთსა და რომში ხალხი გამოდის ასპარეზზე, პრივილეგიური წრეების გვერდით, და ესენი იჩემებენ საქვეყნო საქმეებს (**res publica**). აქვე ჩაისახა პირველად ხელისუფლების გასამება: კანონმდებლობა, ასრულება, მართლმსაჯულება, რომელიც ახალ ხანაში ერთგვარ დოგმად იქცევა.

მაგრამ რომი, ისე როგორც მის ადრე საბერძნეთი, ჩაიფლა შინაგან წინააღმდეგობათა წუმპეში, ხელისუფლება გადაბიჭდა ისევ თვითნებობად, ტირანიად, ცეზარიზმად, რომლის წინაშე თავისუფალნიც მონად იქცენ და, ამ რიგად, საქვეყნო საქმეებს მოაკლდა მათი მზრუნველობა და თვით ქვეყნის ბედსაც გულგრილად უცქერენ ისინი. ნუ დავივიწყებთ, დემოსი და პლებსი ისედაც მთელი მოსახლეობის უმცირესობას შეადგენდენ და უმრავლესობა უუფლებო მონები იყვნენ.

დადგა საბედისწერო ხანა რომისათვის, როცა მას კარზე მოადგენ ჩრდილოეთიდან გერმანული მოდგმის ბარბაროსები და მილეწ-მოლეწეს ოდესმე უძლიერესი იმპერია. იწყება საშუალო საუკუნოები მისი ფეოდალიზმით, ბატონ-ყმობით, ინკვიზიციით, გაუთავებელი ომებით, რომლის მეოხებით ჩნდება დიდი სახელმწიფო-ერთეულები.

ეს უკვე ახალი ხანაა, როცა მეფე განაგებს ქვეყანას „ნებითა ღვთისათა“, ნამდვილად კი ბიუროკრატია ეპატრონებ ყველასა და ყველაფერს. აბსოლიუტური მონარქიის დასაყრდნობი ბიუროს ხალხია, მოხელენი და ესენი კი ცხოვრების ყოველ მხარეს, ინდივიდუალურ თუ საზოგადოებრივ ყოველ ნაბიჯს სასტიკ რეგლამენტაციას უმორჩილებენ. თითქო ყველანი თანასწორი არიან ხელისუფლების წინაშე, ნამდვილად კი თანასწორობა გამოიხატება უუფლებობაში; ხდება ატომიზაზაცია და ნიველიზაცია მთელი ხალხისა, თვითმოქმედება და თაოსნობა, ინიციატივა დევნილია ... რაღა გავაგრძელო, ზეით აბსოლიუტური მონარქი, უკეთ — ბიუროკრატია და მისი

„თაიგული“ კამარილა, ქვევით მთელი ხალხი, მისი ქვეშევრდომნი. ინგლისელმა ჰობსმა ლევიათანი ანუ გველეშაპი უწოდა ასეთ სახელმწიფოს კიდევ მე-17-ე საუკუნეში.

გამოდის, ამ რიგად, თითქო ადამიანმა იმიტომ შექმნა სახელმწიფო, რომ თავის თავი დაეგა! მაგრამ აბსოლიუტიზმს თავისი დადებითი მხარეც ბევრი ჰქონდა, რომელიც სჭარბობდა უარყოფითს. ჯერ ერთი, მან ალაგმა ფეოდალთა თავგასულობა, ბატონის და ყმის ურთიერთობა განსაზღვრულ ნორმებში ჩასვა, რომლის დარღვევისათვის ყმას შეეძლო შეეჩივლა მეფის მოხელისათვის და მსაჯულისათვის. დიდი ტერიტორიისა და მოსახლეობის ერთ სახელმწიფოს ჭერ-ქვეშ მოქცევა უაღრესად ანვითარებს წარმოება-ვაჭრობას, ჰქმნის დიდ ქალაქებს, ბურჟუაზიას, რომელიც სათავეში მოჰყვება განმათავისუფლებელ მოძრაობას აბსოლიუტიზმის ბორკილებისაგან.

მაგრამ აბსოლიუტიზმს განმანათლებელსაც ეძახიან. რატომ? სატახტო ქალაქი და თვით ტახტი ხდება ერთგვარ ცენტრად, სადაც მწერლობა, ხელოვნება, მეცნიერება აღწევს უდიდეს განვითარებას. ამ გონებრივ მუშაობაში თავდაპირველად კეთილშობილნი სჭარბობენ, ხოლო შემდეგ მასში მონაწილეობენ უმრალო მომაკვდავნიც, გამოსულნი მდიდარი ოჯახებიდან და მათი გავლენა იმდენად იზრდება თან და თან, რომ კეთილშობილნი და ტახტი მოგერებაზე გადადიან. ამ დროს წარმოიშვა სახელმწიფოს მართვა-გამგეობის თეორიული დასაბუთება, უფლების მეცნიერება; გაჩნდა ხელისუფლების ნამდვილი მატარებელი—მთავრობა, როგორც კოლეგია; ადამიანი და მისი უფლება განსაკუთრებულ ღირებულებად იქნა აღიარებული: თუ მას აწევს მოვალეობა სახელმწიფოს მიმართ, სახელმწიფოსაც აწევს მოვალეობა ადამიანის მიმართო.

ერთის სიტყვით, ხდება ნამდვილი რევოლიუცია, ჯერ მხოლოდ თეორიული, ფსიქოლოგიური, რომელიც არ აყოვნებს პრაქტიკაში გადავიდეს და გადაიქცეს მძლავრ ხალხსნურ მოძრაობად მთელი წყობილების წინააღმდეგ.

აბსოლიუტიზმმა, მართალია, ალაგმა ფეოდალები, მაგრამ ბოლოს ისინი ტახტის მსახურებად აქცია და ბევრი წინანდელი პრივილეგიები შეანარჩუნა, რომლის ქვეშ გმინავენ გლეხები. ქალაქშიც ბურჟუაზია ვერ ჰპოვებს წინანდელ მფარველობას ტახტის მხრით; უკანასკნელი, პირიქით, ადებს მას უფრო და უფრო აუტანელ გადასახადებს. წარმოება-ვაჭრობაც ვერ შლის ფრთას და ამის მიზეზი ძველადანვე დარჩენილი ამქრული სალტებია. სიღატაკე სოფლიდან ქალაქში ერეკება გლეხებს, სადაც ისედაც ბევრია მუშები; ჯერ კიდევ ნორჩი სამანუფაქტურო წარმოება ვერ იტევს მათ, უმუშევრობა და უკმაყოფილება იპყრობს მშრომელ ხალხს.

იწყება ხანა დიდი და პატარა რევოლიუციებისა, რომელიც, ათეული წლების შესვენებით, ერთი ქვეყნის მეორეთი შეცვლით, მთელს დასავლეთ ევროპას ედება და გრძელდება მე-17-ე საუკუნის მეორე ნახევრიდან მე-19-ე საუკუნის მეორე ნახევრამდე. ეს ორი საუკუნე გაჟღენთილია სისხლით, ომები გარედან და არეულობანი შიგნით ერთმანეთს სცვლიან, უამრავი ხალხი იმსხვერპლა ცეცხლმა და მახვილმა, მაგრამ მიღწევებიც დიდია, განუზომელი. ყველგან ბოლოს და ბოლოს ბურჟუაზია იმარჯვებს; ქვეშევრდომი მოქალაქედ იქცევა; მყარდება თავისუფლება სიტყვის, წერის, კავშირების. საძირკველი ეყრება ახალ სოციალ-ეკონომიურ წყობილებას — კაპიტალიზმს; პოლიტიკაშიც იმარჯვებს ხალხოსნური პრინციპი, სახელმწიფოს განაგებენ „ნებითა ხალხისა", რომლის გამომხატველი პარლამენტია; კერძო და საჯარო უფლება ზუსტად გამიჯნულია და ჰპოვებს თავის განსახიერებას უფლებრივ სახელმწიფოში, სადაც თვითნებობა აღკვეთილია.

კაპიტალისტურმა ხანამ, აღსავსემ პოლიტიკური და სოციალ-ეკონომიური გარდაქმნებით, ადამიანი თავისუფალი გახადა, ის არაა არავის ყმა, არც მონა ან ქვეშევრდომი, არ არის მიჯაჭული მიწაზე, არც დაზგაზე, მიდი-მოდის სადაც უნდა, ერთის სიტყვით, ცა ქუდი და მიწა ქალამანია მისთვის, ხალხური თქმულების არ იყოს.

მაგრამ ეს უაღრესი მიღწევაც უფრო წუთიერი გატაცება გამოდგა, ვინემ სინამდვილე, უფრო სიტყვა, ვინემ საქმე. თავისუფლება, თანასწორობა და ძმობა ჯერ კიდევ მისაღწევი იდეალია, თუმცა ცხადია, რევოლუციების დიდი მემკვიდრეობა ჩვენ უკვე გვაახლოებს მის განხორციელებასთან, ერთი დიდი ეტაპი გავლილია.

ბურჟუაზიამ გაიამხანაგა მუშები ბარიკატებზედ ბრძოლაში და არა გამარჯვებაში, მისი ნაყოფის სამართლიანად განაწილებში. თავისუფლება მოასწავებდა ბურჟუაზიისათვის წარმოება-ვაჭრობის განუსაზღვრელ განვითარებას და ამისათვის მუშების კიდევ უფრო განუსაზღვრელ ექსპლუატაციას. უკანასკნელნი თავის ნებით ებმიან ამ ახალ უღელში, რადგან მათ, გარდა სამუშაო ძალისა, სხვა საკუთრება არ გააჩნიათ, პროლეტარები არიან. ეს სიტყვ კიდევ ძველ რომში იყო ცნობილი: proletarius, მცხოვრებთა დიდ უმეტესობას ეძახდენ.

მაგრამ მე-19-ე საუკუნეში სულ ახალი მნიშვნელობა მიეცა მას. ვეება ფაბრიკა-ქარხნების ჭერ ქვეშ, ერთსა და იმავე შრომის პირობებში მოქცეულნი, მუშები უახლოვდებიან ერთმანეთს, გრძნობენ სოლიდარობას და ამჟღავნებენ კიდეც მას, მით უფრო, პოლიტიკურად უკვე თავისუფალი არიან.

გახსოვთ, ბურჟუაზია თავის რევოლუციურ გმირულ ხანაში მესამე წოდებას ეძახოდა თავის თავს, განსხვავებით პირველი და მეორე წოდებისაგან, სასულიერო და საერო თავად აზნაურობისაგან. მაგრამ რევოლიუციებმა წოდებანი გააუქმა, ყველანი თანასწორი გახადა პოლიტიკურად, მაშასადამე, მუშებსაც არ შეეძლოთ მეოთხე წოდებად გამოეცხადებინათ თავი, აქედან ახალი სხტყვა — კლასი, მუშათა კლასი. ესეც ცნობილი იყო ძველ რომში: დიდ მემამულეთ, ლატიფუნდიების მფლობელთ სხვა და სხვა კლასებად ჰყოფდენ მაშინ, სამფლობელოს სივრცის მიხედვით. ბურჟუაზია და პროლეტარიატიც, მსგავსად ამისა, ნივთიერად განირჩევიან ერთმანეთისგან, არიან სხვა და სხვა კლასები, აქედან კლასთა ბრძოლაც.

კლასთა ბრძოლას პირველ ხანებში ეკონომიური ხასია-

თი ჰქონდა, შემდეგ ის ძალაუნებურად პოლიტიკურად იქცა, აქედან პარტიების წარმოშობაც. გახსოვთ ჟირონდისტების და იაკობინების კლუბების როლი საფრანგეთის დიდ რევოლიუციაში. კლუბები იგივე ორგანიზაციებია, რომელსაც თან და თან მუდმივი ხასიათი ეძლევა, თავისი წესდებითა და პროგრამით.

კლასნი და პარტიები გაუგონარ დინამიკურ ძალად იქცევიან და ბრძოლა მათ შორის იღებს ისეთ სიმწვავეს, ისეთ დიმენსიას, რომ სხვა ყველაფერი ამ მთავარი ღერძის ირგვლივ ტრიალებს თანამედროვე სახელმწიფოში. უკანასკნელიც სადავო საგნად იქცევა კლასთა შორის, ყველანი მის ხელში ჩაგდებას ესწრაფვიან, ხელისუფლება მათი მიზანია.

მუშების დარაზმულობა სამ შტოდ: პარტია, სინდიკატი, კოოპერატივი და მათი აქტიური მონაწილეობა სახელმწიფო, საერობო, საქალაქო, სასოფლო მართველობაში იღებს ისეთ განვითარებას, რომ კლასის ჩარჩოები განიერდება თან და თან და შიგ იტევს არა მარტო მუშას, არამედ გლეხსაც, ხელოსანს, მიკიტანს, მოხელეს, ინტელიგენციას, ე.ი. ყველა იმათ ვინც **თავის** და არა სხვისი შრომით ცხოვრობს, ერთის სიტყვით, მთელს ეგრედ წოდებულ წვრილ ბურჟუაზიას. ხმარებაში შემოდის მუშათა კლასის გვერდით, ან კიდევ მის მაგიერ **მშრომელი** კლასი, რომელიც თავის რაოდენობით ხალხის დიდ უმრავლესობას შეადგენს, არის, თუ გნებავთ, თვით ხალხი, დემოკრატია.

მართველი კლასის დარაზმულობა არც ისე იმპოზანტურია გარეგნულად, ერთი იმიტომ, რომ მსხვილი ბურჟუაზია მცირე - რიცხოვანია; მეორეც იმიტომ, რომ მას არ ეჭივრება, გაურბის კიდეც თავის ძლიერების გამოფენას. განა მისი წრიდან არაა გამოსული მთავრობა, ჯარის, ადმინისტრაციის, მართლმსაჯულების მეთაურნი? უკეთესი ორგანიზაციები აბა ვისა აქვს! საკმარისია, დიდი ქარხანა-ფაბრიკიდან ტელეფონის უბრალო აწკარუნება, რომ ხელისუფლების ყველა ბიუროებიდან ერთი ალიაქოთი ასტეხონ „ურჩი ხალხის დასამშვიდებლად“;

მთელი პოლიცია და ჯარი ფეხზე დადგეს და სახელმწიფო „განსაცდელში“ გამოაცხადონ. ეხლა ნახეთ დიდი პრესა, თუ როგორ მოსდოს ქვეყანას „ღალატი“ და ბევრი სხვა ოინები, რომელსაც ვითომ მუშათა ორგანიზაციები სახელმწიფოს წინააღმდეგ სჩადიან. დიდი ბანკების გავლენა? ტრესტების? კარტელების? მათი მეთაურები თითებზე ჩამოითვლებიან. საკმარისია, ერთ ბიუროში შეიკრიბონ და ითათბირონ, რომ მათი გადაწყვეტილება ხალხის „უზენაეს“ ნებად გამოცხადდეს და მის სისრულეში მოყვანას მთელი ბიუროკრატია შეუდგეს. დიდი ომის წინ ერთი ანეკდოტი დადიოდა ევროპაში: თუ გინდა გაიგო იქნება თუ არა ომი, როტშილდის ცოლს მიმართეო!

მაგრამ დემოკრატიის ძლევამოსილების წინსვლამ ყველა დაბრკოლებები, მახინაციები სძლია და მისი ხმა პარლამენტის ტრიბუნიდან თან და თან ჰფარავს მართველი წრეების ხმას. ეს ნორმალური ევოლიუცია შესწყვიტა დიდმა ომმა, ხოლო მის გათავებისას თითქმის ყველგან იგივე დემოკრატია მოჰყვა სათავეში ქვეყნის მართვა-გამგეობას. საყოველთაო, თანასწორი, პირდაპირი და საიდუმლო არჩევნები ძირითად უფლებად იქცა სახელმწიფო მართველობაში, ისე როგორც ადგილობრივ თვითმართველობაში. ხელისუფლება „ნებითა ხალხისა“ სინამდვილედ იქცა...

**
*

მე დავიწყე იმით, რომ დავსვი კითხვა რაა სახელმწიფო; ვცადე ერთგვარი ანალიზი ხელისუფლებისა; მიმოვიხილე სახელმწიფოს განვითარების ზოგიერთი მნიშვნელოვანი საფეხური ისტორიაში — და ეხლა კი დროა წარვუდგინო მკითხველს ჩემი პასუხიც.

სახელმწიფო არის ადამიანთა ისეთი შეერთება, რომელიც, ერთი ხელისუფლების ქვეშ, განსაზღვრულ ტერიტორიაზედ ცხოვრობს.

სახელმწიფო უფლებრივი შეერთებაცაა იმდენად, რამდენად სახელმწიფოს უფლება ადამიანზე შეზღუდულია ადამიანის უფლებით სახელმწიფოზე. მოხდა ერთგვარი დაზავება, ნეიტრალიზაცია ორთავეს მოქიშპე ინტერესებისა და მისწრაფებათა.

სახელმწიფო შეიძლება მორალურ შეერთებად იქცეს, და ეს იმდენად, რამდენად თვითეული მისი წევრი იჩემებს არა მარტო უფლებას, არამედ კისრულობს მოვალეობასაც პატივი სცეს სხვის, პირველ ყოვლისა, მთელის, სახელმწიფოს უფლებას ყველაზე და თვითეულზე. ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს უფრო მორალურ, ვინემ უფლებრივ შეერთებასთან.

ასეთი ნებაყოფლობითი, მორალური შეერთება ადამიანთა უმაღლესი განვითარების ნაყოფია, მოწინავე ქვეყნების და ერთა ისტორიული ხვედრი, საკაცობრიო იდეალი.

სახელმწიფოს ადარებენ ორგანიზმს, ვითომ მას სული უდგია, აქვს ნებისყოფა, როგორც ცალკე ადამიანს. ეს ანალოგია სწორია, მოსწრებულიც, რამდენად ადამიანთა მექანიკური შეერთება ორგანიულ შეერთებად ქცეულა, რამდენად ხალხი **ეროვნებად** გარდაქმნილა. გაიხსენეთ ყაჭი და მისგან გამოსული მატლი. ასეთია სახელმწიფოსა და ერის ნათესაობა, მეტაფორა რომ ვიხმაროთ.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

II

ე რ ი

სახელმწიფო - ერი

თავის ისტორიულ წინსვლაში სახელმწიფო აღწევს განვითარების იმ მაღალ საფეხურს, რომელიც მას ათანაბრებს ცოცხალ ორგანიზმთან. მართლაც, თუ ანალოგია მოსატანია, ესაა მხოლოდ ადამიანი, რომლის თვისებებს აწერენ სახელმწიფოს, რომლის აგებულებასა და არსს უკანასკნელის მოდელად იყენებენ. ეს მით უფრო ბუნებრივია, რომ სახელმწიფოს როგორც შემქმნელი, ისე მკვლევარი იგივე ადამიანია. თუ დაბადებაში ვკითხულობთ ადამიანს ღმერთმა შთაბერა თავისი სულიო, მეცნიერება ხომ ამბობს, პირიქით, რომ ღმერთი ადამიანმა შექმნა, მზგავსი თავის თავისაო!

მაგრამ ადამიანის ქმნილება, როგორც დავინახეთ, სულაც არ იყო წინეთ ისეთი უნაკლულო, შედარებით, როგორიც დღესაა. წინა-ისტორიულ ხანებსაც თვალი რომ ავარიდოთ, სახელმწიფო წარმოგვიდგება შიშველი ძალმომრეობის მექანიზმად. ხალხის დიდი უმრავლესობა მონა იყო, ყმა, ქვეშევრდომი, მოკლებული უფლებას, ხმას, გავლენას. რა თქმა უნდა, ერთი მდგომარეობიდან მეორეში გადასვლა, მეორიდან მესამეში, ისე როგორც თვით წყობილება: დესპოტიზმი, ფეოდალიზმი, აბსოლიუტიზმი, თავის თავად წინსვლას მოასწავებდა, მაგრამ მოსახლეობა, ხალხი მაინც არ წარმოადგენდა ამ ხანებში მთლიან ერთეულს, ორგანიზმს, ეროვნებას.

აბსოლიუტიზმი; პირიქით, ხალხისა და საზოგადოების დაქსაქსვისაკენ, ადამიანის განმარტოებისაკენ იყო მიმართული, მაგრამ პარალელურად მეორე პროცესსაც ჰქონდა ადგილი, გამაერთიანებელს, და ეს ხდებოდა ნივთიერი და გონებრივი წარმატების მეოხებით. მაშინ იშვა დასავლეთში ნამდვილი სამწერლო ენა, რაიცა სინამდვილეში მწერლობის ხალხისთვის გასაგებ ენაზე მოვლინებას მოასწავებდა. თუ გავიხსენებთ, რა დიდი როლი ითამაშა მარტო რეფორმაციამ ლათინური ენისა და სქოლასტიზმის ბატონობისაგან განთავისუფლებაში, ადვილად წარმოვიდგენთ ორიგინალური მწერლობის მშობლიურ ენაზე აყვავებას თვითეულ სახელმწიფოში. ნიადაგი ეცლება განათლებულ საზოგადოებაში ადგილობრივ კილოკავებს, პროვინციალიზმს და ყველგან, როგორც მწერლობაში, ისე დაწესებულებებში ერთს საერთო ენას ხმარობენ, მრავლისგან შეზავებულს, გაწმენდილს, საბოლოოდ ჩამოყალიბებულს.

მაგრამ ეროვნული მწერლობის უპირველეს საგანს, მის რჩეულ თემას ჯერ მაინც ცალკე ადამიანი შეადგენდა, მისი უფლება, ღირსება, საზოგადოდ ადამიანობა, რასაც ჰუმანიზმი ეწოდა.

ქვეშევრდომობა ერთგვარი წინსვლა იყო იმ მხრივ, რომ არსებობდა კანონი, რომლის წინაშე ყველას ქედი უნდა მოეხარა, მაგრამ თვით კანონი არ გამოხატავდა უფლებრივ თანასწორობას, არც იყო ყველას მიერ შექმნილი. ამისათვის საჭირო გახდა დიდი ხალხოსნური მოძრაობა, რევოლიუცია და, როგორც შედეგი, პოლიტიკურ ავანსცენაზედ გამოჩნდა მოქალაქე, ქვეშევრდომის მაგიერ, უფლება - მოსილი თავის და ქვეყნის საქმეში. აქედან ადამიანისა და მოქალაქის უფლება ძირითად კანონად იქმნა აღიარებული.

ცნობილია ისიც, რომ პირველი ალტყინების ჟამს ადამიანი თავის სახელმწიფო საზღვრებსაც არ სჯერდებოდა, მსოფლიოს მოქალაქედ მოჰქონდა თავი. ადამიანი დაბადებითვე თავისუფალია განურჩევლად ქვეყნისა და შთამომავლო-

ბისა; ყველანი ძმები ვართ, თანასწორნი, მაშასადამე, ერთი და განუყოფელი კაცობრიობის შვილნიო. აი მაშინდელი აზროვნება, რომელსაც კოსმოპოლიტიზმი დაერქვა, — და სიტყვა საქმედ რომ ექციათ, რევოლიუციური კონვენტი ყველა მოწინავე ქვეყნების ცნობილ მეცნიერთ, მწერლებს, პოეტებს საფრანგეთის მოქალაქედ აცხადებს და ზოგი მათგანი პარლამენტშიც კი იქნენ არჩეული.

მაგრამ რევოლიუციის ცოტა ადრე ხმარებაში შემოვიდა ერი, ეროვნება. თავის საინტერესო წიგნში პ. მილიუკოვს მოაქვს სიტყვები, რომელიც საფრანგეთის გარეშე საქმეთა მინისტრს დ-არჟანსონს ჩაუწერია თავის დღიურში 26 ივნის 1754 წელს: „ეროვნული იდეები იწყებს გაბატონებას და მათ შეუძლიათ შორს წაგვიყვანონ. შეიძლება აღვნიშნო, რომ არასდროს ისე ხშირად არ მეორდებოდა სიტყვები ერი და სახელმწიფო. ლუი მე-14-ეს დროს არავინ გამოსთქვამდა ამ სიტყვებს, წარმოდგენაც კი არ ჰქონდათ მათზე. არასოდეს არ გვქონებია იმდენი ცნობები ერის უფლებაზე და თავისუფლებაზე, როგორც დღეს. თვითონ მე, რომელიც მუდამ ვფიქრობდი და ვაგროვებდი მასალას ამ კითხვებზე, წინეთ სულ სხვა აზრისა ვიყავი, ვინემ დღეს“.*)

ეს ამონაწერი ზედმიწევნით დამახასიათებელია იმ ეპოქის, როცა მისი ავტორი სწერდა. ყოველ შემთხვევაში, სიტყვა ერი მაშინაც არ გასცილებოდა საზოგადოების მაღალ და განათლებულ წრეებს, მდაბიო ხალხი არ ფიქრობდა და არც გრძნობდა მის მნიშვნელობას.

მაგრამ ჩქარა დადგა ეს დროც, როცა ერი ყველასათვის გასაგები შეიქმნა. როცა საფრანგეთს მოადგენ გარედან მონარქიული პრუსიის და ავსტრიის ჯარები და გადალახეს მისი საზღვრები, მაშინ რევოლიუციურმა კონვენტმა გამოაქვეყნა თავისი საეპოქო მოწოდება: „სამშობლო განსაცდელშია!“ ცნობილია, რა დიდი როლი ითამაშა ვალმის გამარჯვებამ, როცა პარიზის რევოლიუციონერები ანუ, როგორც მაშინ

*) П. Н. Милюков, «Национальный вопрос», 1925, გვ. 84.

ეძახდენ: სანკიულოტები (უნიფხონი!) პირველად შეხვდენ პირის-პირ პრუსიელ გაწვრთნილ ჯარს. ბრძოლის წინ მათმა სარდალმა, მარშალმა კელერმანმა, წამოანცო რა თავისი ქუდი ხმალზე, ამართა ზევით და დასჭექა: „გაუმარჯოს ერს!" სწორედ ამ ისტორიულ დღეს, 20 სექტემბერს 1792 წ., წამოიძახა დიდმა პოეტმა გიოტემ, რომელიც მაშინ პრუსიის ჯარის ზურგში იდგა: „ამ ადგილიდან და ამ დღიდან მსოფლიო ისტორიის ახალი ხანა იწყება". ისტორიკოსი, რომელიც ამ ცნობებს გვაწვდის, ასე ასკვნის: „პროფესიულ ჯარს, პასიეური დისციპლინით, დაუპირდაპირდა ახალი ჯარი, გამსჭვალული ადამიანის ღირსებისა და ეროვნული დამოუკიდებლობის გრძნობით. ერთის მხრით მეფეთა ღვთაებრივი უფლება, მეორეს მხრით ადამიანისა და ხალხთა უფლებანი".**)

იმავე სექტმბერს 1792 წ. დაამღერა პირველად პიანოს კლავიშებზე, სტრასბურგის ერთ ბურჟუაზიულ ოჯახში, რუჟე დე ლილმა თავისი უკვდავი ქმნილება, რომელიც, მარსელიეზის სახელით, ელვასავით მოედო მთელს საფრანგეთს და დღესაც მისი სწორუპოვარი ჰიმნია. ÇარსელიეზÇ სიტყვები დღესაც გვაღელვებს, მამულის სიყვარულით აღგზნებული, ამამხედრებელი მეფე-მტარვალთა წინააღმდეგ, ადამიანისა და ერის თავისუფლებისათვის. სექტემბრის დიდმა გმირმა დანტონმა ეს მაღალი მამულიშვილობა თავისი სისხლით ჩასწერა ისტორიაში, როცა გილიოტინის წინ, 1794 წ., ასე მიუგო თავის მეგობრებს, ვინც მის გადარჩენას, გატაცებას ცდილობდა უცხოეთში: „განა შემიძლია სამშობლო წაღებში ჩავიფინო და თან წავიღო?!".

სამშობლო, მამული, la patrie, აი რა აღმოჩენა გააკეთა რევოლიუციურმა საფრანგეთმა, ხალხს თითქო გაუკვირდა, აქამდის სად ვიყავი, რად არ მომივიდა თავშიო! რევოლიუციონერებმა **პატრიოტი** დაირქვეს მეტ-სახელად, და მათ შორის სანკიულოტები ხომ პატრიოტიზმის სიმბოლოდ გახ-

---

**) Professeur Albert Mathiez, «La révolution française», tome II, 1924, გვ. 80—81.

დნენ: მათი ჩაცმულობა, ფრიგიული ქუდი სამფეროვანი ფლაქით, მათი გიჟური კარმანიოლა, სიმღერა და იმავე დროს ცეკვა - ფერხული, ჟრიამულიას ჰგვრიდა პარიზის ქუჩებს.

იშვა „მესია“ და ეს ამბავი ასე აუწყა კონვენტმა მსოფლიოს, გენერალი კარნოს პირით: „ჩვენი პრინციპი ისაა, რომ თვითეული ერი, რაც უნდა პატარა არ იყოს ქვეყანა, სადაც ის ცხოვრობს, სრული ბატონია თავის სახლში, თანასწორია უფლებით ყველაზე დიდ ერებისა და არავის ძალუძს კანონით მის დამოუკიდებლობას დაემუქროს“. კარნოს ამ საზეიმო განცხადებიდან უკვე გამომდინარეობს, რომ ერი არ არის მკვდარი **ობიექტი**, არამედ **სუბიექტი**, დაჯილდოვებული ნებისყოფით.

თუ აქამდისინ ნებისყოფის მატარებლად სახელმწიფო გამოდიოდა, ამიერიდან მისი ადგილი ერმა დაიჭირა. როცა სახელმწიფოზე დავიწყე მსჯელობა, მე დავასახელე ხელისუფლება, როგორც მისი სული, საფეთქელი. მაგრამ ვინ ატარებდა ამ სულს ბოლოს და ბოლოს? ტახტი, ბიუროკრატია. ხალხი განზე იდგა, ბრიყვი, ბნელი, თუმცა მის ზურგზე ებჯინებოდა თვით სახელმწიფო.

მართალია, თავის განვითარების ბოლო ხანებში სახელმწიფო ორგანიზმს დაემსგავსა, ამის მაჩვენებელი იყო ეროვნული მწერლობა-ხელოვნების აღმაფრენა, ე.ი. ერი უკვე დაბადებული იყო, არსებობდა, მხოლოდ მას აკლდა თავის თავის შეგნება, არ ჰქონდა შეცნობა ვინ იყო, რა იყო. თვით მინისტრი დ-არჟანსონიც კვირობდა, ეგ რა ხილიაო!

ფრანგთა ერმაც სწორედ ეს რებუსი გახსნა, სახელმწიფო მე ვარო (გახსოვთ, ამასვე ამბობდა ლუი მე-14-ტე!), ხელისუფალი, ბრძანებელი, ჩემი ნება კანონია, მაგრამ არა სხვისათვის, ჩემთვის, საფრანგეთის ხალხისათვის. კოლექტივი იქცა ერთ ადამიანად, ორგანიზმად, ფეხი აიდგა, დადის ამაყი, თავისუფალი.

ამიერიდან ფრანგულ პოლიტიკურ ლექსიკონში სახელმწიფო ერმა, ნაციამ შესცვალა. კითხვაზე, რომელ სახელმ-

წიფოს მოქალაქე ხარ, ფრანგი მიუგებს, ფრანგთა ეროვნების მოქალაქე ვარო: **de la nationalité française!**. ამრიგად, როცა ფრანგი ამბობს ნაცია, **nation**, ის ამ სიტყვაში სახელმწიფოს გულისხმობს.

არსად, არც ერთ ქვეყანაში არ მომხდარა ასე ნათლად, ცხადად დასანახად, სახელმწიფოს ერად გარდაქმნა. თვით სხვა ქვეყნის მოქალაქეთაც ფრანგული ენა ასე გვაცნობს, მაგ., საქართველოს მოქალაქეს — **de la nationalité géorgienne.**

ნუ დავივიწყებთ მხოლოდ, რომ სახელმწიფო მაშინ იქცა ერად, როცა ქვეშევრდომი მოქალაქემ შესცვალა, როცა სახელმწიფოს სვე-ბედი მის მოქალაქეთ, მთელს ხალხს ჩაბარდა, ამისათვის იბრძოდა უკანასკნელი, ამისათვის მოახდინა დიდი რევოლიუციაც.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ე რ ი — სახელმწიფო

როგორც დავინახეთ, სახელმწიფო ბოლოს და ბოლოს ერად იქცა, თანაბრობის ხაზი გაესვა მათ. ანალოგია ორგანიზმთან სწორედ ერს უფრო შეეფერის, ვინემ სახელმწიფოს. როცა ამბობენ, ადამიანთა კრებულს აქვს, მზგავსად ცალკე ადამიანისა, სული, გული, გრძნობიერება, ნება, სურვილი, შესდგება უთვალავი უჯრედებისაგან, რომელთაგან ერთი კვდება, მეორე იბადებაო, — ასეთი კრებული მეორე სხვა არ შეიძლება არსებობდეს, გარდა ერისა.

გარდა ერისა, რადგან მარტო ის წარმოადგენს იმ რთულ კოლექტივს, რომლის ერთარსება ორგანიულად ჩამოსხმულია, აქვს ერთი სისხლი და ხორცი, ერთი ენა, თავგადასავალი, მიდრეკილება, ხასიათი, ნებისყოფა; რომლის წევრნი სუნთქავენ იმავე ჰაერს, სტკბებიან თუ იცრემლებიან იმავე ბუნებით, ებრძვიან მას, ერთმანეთსაც, კვდებიან, იბადებიან, ვითარდებიან ან უკან იხევენ, ბიჭდებიან... ეს ნუსხა სრული არაა, რა თქმა უნდა, უსარგებლოც, შეიძლება, რადგან ჩამოთვლილნიც: სისხლ-ხორცი, ენა, ხასიათი და სხვ. ცვალებადია, შერეული, შეზავებული; მაგრამ ეს არ უშლის, რომ ერმა თავის თავი მაინც ერთარსებად შეიცნოს, და ჩვენთვის კი სწორედ ესაა თავი და თავი, დანარჩენი მეორე თუ მესამე ხარისხოვანია მნიშვნელობით.

როგორ შეუძლია კოლექტივს, ერს ისე შეიცნოს თავისი თავი, როგორც ადამიანს, ორგანიულ სახეთა მეფეს? ეგეც ხომ რელატივური რამაა, შედარებითი მსჯელობა და არა ხალასი ფაქტი. კოლექტივს ერთი თავი როდი აბია, არც ერთი

სული და გული აქვს, უეჭველად, მაშასადამე, თანაბრობის ხაზის გასმა ერსა და ადამიანს შორის შეუძლებელია. მაშ როგორ ვიპოვოთ ერის ერთარსება, სადაა მისი ჭურჭელი? ერის თვითეულ წევრში — აი ერთად ერთი შესაძლებელი პასუხი. მაშასადამე, ის ნიშნები, რომელიც ერს მივაკუთვნეთ, თვითეულ მის წევრს ეკუთვნის, ან მიეკუთვნება დროთა ბრუნვაში. თვითეული წევრი თავის არსში ატარებს კოლექტივის, ერის სულს, გულს, ყველა მის მიდრეკილებათ, არის თვითონ ერი, თუ გნებავთ, რამდენად სრულად და სავსებით არის განსახიერებული მასში კოლექტივი, რომელსაც ის ეკუთვნის.

მაგრამ ერთი ადამიანი ხომ მეორისაგან განირჩევა, თუ გინდ ორივენი იმავე ერს ეკუთვნოდენ, როგორ შეიძლება ერთმა და მეორემაც ერთნაირად განასახიერონ ერი? აქაც მხოლოდ რელატივურ, შედარებით ერთიგივობაზეა ლაპარაკი, და ეს ცხადად სჩანს, როცა ორი სხვა და სხვა ერის ტიპიურ წარმომადგენელს ადარებთ ერთმანეთს. მე ვიტყოდი, უნდა ვუმადლოდეთ გამჩენს, რომ ერთი ადამიანი მეორისაგან განირჩევა და აქედან ერიც სხვა და სხვანაირად რომ განსახიერდება თვითეულში. რატომ? იმიტომ, რომ ეგ არის თავდები განვითარებისა, რომელსაც საფუძვლად ცვალებადობა უდევს, თავის მხრივ, მარადისობის მომასწავებელი.

თუ ერის ერთარსება თვითეული მის შვილში ჰპოვებს თავის განსახიერებას, ცხადია, ამისათვის ადამიანთა საზოგადოებრივი ცხოვრების ძალიან გრძელი ევოლიუცია არის საჭირო და აუცილებელი. მართლაც, როგორ გნებავთ ერმა შეიცნოს თავისი თავი, რაიცა სინამდვილეში მის შვილთა თვითშეცნობას მოასწავებს, თუ უკანასკნელნი ჯერ კიდევ განვითარების დაბალ საფეხურზედ სდგანან? ადამიანი არ შეიძლება გახდეს თავის მშობელი ერის ვნებათა, ზრახვათა, მისწრაფებათა ჭურჭელი, თუ ის არ არის თავისუფალი, სწორუფლებიანი, მომქმედი და შემომქმედი, ერთის სიტყვით, ნამდვილი მოქალაქე.

მოქალაქე სახელმწიფოში ჰპოვებს თავის განსახიერებას,

და ეს კი გულისხმობს, თავის მხრით, იმას, რომ ადამიანთა კოლექტივმა ჯერ სახელმწიფოს ჯადრაკში უნდა განვლოს, სანამ ის ერად იქცევა. სახელმწიფოს განვითარების უკანასკნელი საფეხურია, როგორც დავინახეთ საფრანგეთის მაგალითზე, ხელისუფლების თავისუფალ, სწორუფლებიან მოქალაქეთა კრებულზე გადასვლა. აქ მოხდა სწორედ ნამდვილი ფერისცვალება, სახელმწიფო ერად იქცა, ნაციად, რომელიც ამიერიდან ხელისუფლების, უზენაესი ნებისყოფის მატარებელია.

გამოდის, ამრიგად, სახელმწიფო დედა ყოფილა და ერი მისი პირმშო, პირველი უმფროსია, მეორე კი უმცროსი ხნოვანებით. აი კიდევ ერთი სადავო კითხვა, რომელიც გვემუქრება დავთრის არევას! როგორ შეიძლება სახელმწიფო ერზედ უმფროსი იყოს? განა ენა, ხვაც რომ არ დავასახელოთ, სახელმწიფოს მოვლინებამდი არ აიდგა ადამიანმა, განა ენა არ არის ადამიანთა კრებულს ერად რომ ჰქმნის?

ეს კითხვა, უნდა გამოვტყდე, სამართლიანია, მხოლოდ თავის ადგილზედ არ არის დასმული. მართლაც, მე ლაპარაკი მაქვს სოციოლოგიურ ფენომენზე, აქ კი ანტროპოლოგიურ ფენომენზე ჩამოგვიგდეს ლაპარაკი. თავის თავად ეს მსჯელობაც ძალიან სასარგებლოა, მაგრამ იგი უფრო დახელოვნებულებს უნდა დავუთმო ამ დარგში. წამიკითხავს, რომ ცხოველებსაც აქვთ ერთგვარი თავისი ენაო, განსაკუთრებით პრიმატებს, პირველყოფილი ადამიანის მახლობელ ნათესავებს, „ოთხ-ხელა“ მაიმუნებსო.

სახელმწიფო აბა უენოდ როგორ შეიძლება წარმოვიდგინოთ? უენოდ ოჯახიც, გვარიც, თემიც წარმოუდგენელია. ყველა მათ, ენის გარდა, აქვთ ზნე-ჩვეულება, ცრუმორწმუნოება, ჰყავთ ღმერთებიც, მაგრამ არიან ისინი ამიტომ ერი? არა, რა თქმა უნდა. ჯერ მათ უნდა განვლონ ველურობის, ბარბაროსობის, მონობის, ბატონ-ყმობის, ქვეშევრდომობის მთელი სუსხი, იგემონ ხელისუფლების ძალმომრეობა, უუფლებობა, შეალიონ მასთან ბრძოლას უთვალავნი თაობანი,

რომ ბოლოს მოქალაქობრივობის საფეხურზე ავიდენ უფლებრივ სახელმწიფოში და შემდეგ თვით იქცენ ბატონი და პატრონი „თავის სახლში“, განურჩევლად, არიან ისინი პატარა თუ დიდი ერნი, ნაციები.

მაშასადამე, ანტროპოლოგიურად ადამიანთა ჯგუფური არსებობა, მათი ენა და სხვა თვისებანი, რაიცა წარმოადგენს ერის ჩანასახს, რასაკვირველია, სხელმწიფოზე ადრინდელი მოვლენაა, ამ აზრით შეგიძლიათ ერი სახელმწიფოს უმფროსად დასახოთ, მაგრამ სოციოლოგიურად წინაუკმოა მართალი, როგორცა ვსთქვი.

იტყვიან შემდეგ: კეთილი, ფრანგთა სახელმწიფო მხოლოდ დიდი რევოლიუციის პროცესში გარდაიქმნა ერად, მაგრამ განა არ არიან ხალხნი, ვისაც სახელმწიფო სულაც დაუკარგავთ და თავის თავი მაინც ერთად მოჰქონდათ? იყვნენ უთუოდ და ამის დასამტკიცებლად მარტო პოლონეთიც საკმარისია, როგორც მაგალითი. პოლონეთი, მართლა, საფრანგეთის დიდი რევოლიუციამდე გაინაწილეს მეზობლებმა, დაემხო, როგორც სახელმწიფო, მაშასადამე, მის შვილთა ბრძოლა ეროვნული თავისუფლებისათვის ამ დროიდან დაიწყო.

ეხლა მე გეკითხებით: განა ამ ისტორიაში თვით მისი ახსნაც არ ტყრდება? პოლონეთი სახელმწიფო იყო, დაამხვეს გარეშე მტრებმა — საფრანგეთს მხოლოდ დაემუქრენ — რაა გასაკვირი, რომ პოლონელებმა კიდევ უფრო მწვავედ იგრძნეს საკუთარი სხეულის სამად გაპობა, დაკარგულის დაბრუნების აუცილებლობა, შეიცვნეს თავი ერთ სახელმწიფოდ, ერთი ერად? ნუ დაივიწყებთ, დამოუკიდებლობის დაკარგვის უმთავრესი, თუ არა ერთად ერთი, მიზეზი ის იყო, რომ, როგორც მათივე ისტორიკოსები გვეუბნებიან, პოლონეთი ჯერ კიდევ არ იყო უფლებრივი სახელმწიფო, დიდი ფეოდალები და წვრილფეხა შლიახტა ერთმანეთს ებრძოდენ, სეიმის ვეტო, — non possumus, — შეუძლებლად ხდიდა სახელმწიფოს განმტკიცებას და მის საზღვრების დაცვას. ხალხი, გლეხობა? წყვდიადში, უუფლებობაში იღრჩობოდა. განა რუსის დეს-

პოტებმა ხელზე არ დაიხვიეს ეს გარემოება და, სანამ რუსეთში გააუქმებდენ ბატონ-ყმობას, პოლონეთს არ მოახვიეს იგი ზევიდან, გლეხთა ასამხედრებლად ბატონების წინააღმდეგ, ერის შიგნიდან გასაპობად?

სხვისგან ჩაგრული ხალხი, თუ გინდ ჩამორჩენილიც — პოლონეთი ხომ რუსეთზე მაღლა იდგა კულტურულად — უფრო ადრე შეიცნობს თავის თავს ერად, ვინემ დაწინაურებული, სხვის ბატონობისგან თავისუფალი ხალხი. აღსანიშნავია მეორე მოვლენაც: ჩაგრულ ერში სოციალური ბრძოლა შიგნით სუსტია შედარებით ეროვნულ ბრძოლასთან გარეთ, ე. ი. მჩაგვრელ ერთან; სულ წინააღმდეგს ვხედავთ თავისუფალ ერში, აქ სოციალური ბრძოლა სჭარბობს ეროვნულს. ან კიდევ სხვა სიტყვებით, პირველ შემთხვევაში ეროვნული მომენტი სჭარბობს კლასობრივს, მეორე შემთხვევაში წინაუკმო კლასობრივი — ეროვნულს.

პოლონეთი ერთად ერთი მაგალითი არ იყო. ბევრი იყო სხვაც, არის დღესაც. და ყველა ეს გვეუბნება, რომ ჩაგრული ერი ეძებს დამოუკიდებლობის აღდგენას. რაა დამოუკიდებლობა თუ არა სახელმწიფოებრივობა? ერი თავისთვის იჩემებს ხელმწიფებას, უზენაეობას, ხოლო ხელმწიფება — უზენაესობა ფუჭი სიტყვებია უხელისუფლოდ. ხელისუფლება კი გულისხმობს ორგანოებს სახელმწიფო მართვა - გამგეობისა. ამრიგად, თუ წინეთ ვამბობდი სახელმწიფო იქცა ერადო, ეხლა ვამბობ: ერი უნდა იქცეს სახელმწიფოდ. შესძლებს თუ არა ამას ჩაგრული ერი? ზოგმა, შეიძლება, სულაც ვერ შესძლოს, დამოკიდებულია დროსა და ადგილზე, და ამ შემთხვევაში მას მიწიდან აღგვა მოელის... და სწორედ **ამის შიშით** ყოველი ერი სტიქიურად ესწრაფვის დამოუკიდებლობას, სახელმწიფოებრივობას. დიდი სიბრიყვეა, თუ არა მეტი, როცა იტყვიან ესა და ეს ხალხი ერიაო, თუ ის სახელმწიფო არ არის, ან არ ლამობს სახელმწიფოდ ქცევას.

მაგრამ აქ შეიძლება შემაჩერონ: რამდენია შემთხვევა, რომ ამა თუ იმ ხალხს სახელმწიფო სულაც არ ჰქონებია და-

საბამიდან და მაინც ეროვნებად იქცა, ან არის ამ გარდაქმნის პროცესში! ესეც მართალია, შორსაც არაა წასასვლელი, გაიხსენეთ ბალტიის ზოგიერთი რესპუბლიკა, საბჭოთა მრავალი ხალხოსნები, უალფაბიტო, უკულტურო, მომთაბარე, ძალზე ჩამორჩენილი. სწორედ ამათ ეძახიან უისტორიო ეროვნებათ ან ხალხებს. რატომ უისტორიო? იმიტომ, რომ თავისი სახელმწიფო არ ჰქონიათ, სხვა განსაზღვრა არ არებობს.

ეს ხალხნი და ხალხოსნები, ყოველ შემთხვევაში, რუსეთის მფლობელობის დროს იწყებენ ფეხის ადგმას, იფშვნეტენ თვალებს და თან და თან თვითცნობიერების პროცეში შედიან. მათ არ ჰქონიათ წარსულში სახელმწიფო, მაგრამ, ცხოვრობენ რა დამპყრობ სახელმწიფოს ფარგლებში, ხელისუფლება მათზედაც ახდენს თავის გავლენას, მით უფრო, რომ ის უცხოა და, როგორც ასეთი, გარდა სოციალური ჩაგვრისა, სდევნის მათ ენას, სარწმუნოებას, ზნე-ჩვეულებას და სხვ. განმანთავისუფლებელ ბრძოლაში ცარიზმის წინააღმდეგ ისინიც იღებენ მონაწილეობას, ისტორიულ ერებთან ერთად, და ზოგი მათგანი, სახელდობრ ბალტიკაში, უკანასკნელთაც კი უსწრებენ მოქალაქობრივ და აქედან ეროვნულ სიმწიფეში. სხვები, წვრილი ხალხოსნები, დღესაც ვერ მიღწეულან ამ ხარისხს განვითარებისა და საბჭოთა დესპოტიის ქვეშ დაჩქარებული ტემპით მიემართებიან გაეროვნებისაკენ. ცხადია, მაშასადამე, სახელმწიფოებრივობას, თუ გინდ მჩაგვრელი ერისა, ამ შემთხვევაშიც უთამაშნია და თამაშობს დიდ როლს.

საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ მე-19-ტე საუკუნე ერთა განთავისუფლების ხანა იყო ევროპაში. აიღეთ ბალკანეთის სამეფონი, რომელნიც მკვდრეთით აღდგენ ოსმალოს მრავალ საუკუნეთა ბატონობისგან. მათ შორის საბერძნეთი მოუსვენრად თხრის დაბა-ქალაქებს, რომ აღადგინოს ანტიური თავისი დიდება. რა უნდა ვსთქვათ ერთ ენაზე მოლაპარაკე იტალიურ და გერმანულ სახელმწიფოებზე, რომელნიც მე-19-ე საუკუნის მეორე ნახევარში გაერთიანდენ გარიბალ-

დი-კავურის თუ ბისმარკის მეთაურობით, და უკანასკნელმა ხომ რკინით შექმნა ის.

აიღეთ ეხლა ამერიკის დიდი თუ პატარა რესპუბლიკები, ამათი წარმოშობაც ხომ ცნობილია. ისპანიის, პორტუგალიის, ინგლისის ახალშენები, უკვე ძველ სამშობლოში საკმაოდ დაწინაურებულნი, თან და თან შეიცნობენ თავს ცალკე ერებად და გადაიგდებენ მეტროპოლიის უღელს, თუმცა იმავე სისხლ-ხორცისა და ენისა. მე არ ვამბობ ფრანგებზე, იტალიელებზე, გერმანელებზე, ებრაელებზე, უკანასკნლად სლავიანებზე, რომელნიც მილიონობით სახლდებოდენ იმავე ამერიკაში და იღებდენ არა მარტო მოქალაქობრივობას, არამედ ენასაც, ე. ი. ეროვნულად ითქვიფებოდენ. ამერიკაში აქა-იქ ზანგებიც იღებენ აქტივურ მონაწილეობას სახელმწიფოს შექმნაში, მხოლოდ თავის ენას სრულიად ივიწყებენ და ითვისებენ ევროპიულ ენებს.

აფრიკაშიც გაჩნდა ზანგთა ერთი ახალი რესპუბლიკა ლიბერია; ეთიოპია კი, რომელიც თავის ჩამორჩენის მსხვერპლი გახდა, ძველი ეგვიპტის ტოლია ხნოვანებით. დღევანდელი ეგვიპტეც თხრის, რაც შეუძლია, რომ დაამტკიცოს თავისი ნათესაობა ფარაონებთან. ამაოდ! სამხრეთ აფრიკაში ბურების, ჰოლანდიის ახალშენების, ომი ეხლაც ახსოვს ბევრ ჩვენგანს, და მათი ღირსეული ადგილი დიდი ბრიტანეთის Commonwealth-ში თვლსაჩინოა.

მცირე და ცენტრალურ აზიაში ოსმალეთმა და სპარსეთმა ჩვენი თვალწინ შეიცვნეს თავი ერებად, თურქეთი და ირანი ანტიური წარსულიდან ცდილობენ თავის ნათესაობის გამოაშკარავებას. არაბეთის ახალი სამეფონიც, ავღანისტანიც მათ კვალს მისდევენ. ბუხარა-ხივა, ჯერ კიდევ ცარიზმის „მზრუნველობის“ ქვეშ, გაიყინა ფეოდალურ არტახებში და მით უფრო ადვილად გადაყლაპა ის რუსეთმა, ისე როგორც მთელი თურქესტანი, და მხოლოდ დღეს ვამჩნევთ ამ ვეება ტერიტორიაზედ მძლავრ ეროვნულ მოძრაობას.

რა უნდა ითქვას ინდოეთზე, ჩინეთზე, შორეულ აზიაზე?

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რამდენი ღირსშესანიშნავი, საეპოქო ამბები ხდება იქ, რამდენ სიურპრიზებს უმზადებენ ისინი ეგრედ წოდებულ განათლებულ კაცობრიობას მომავალში!

ეს უბრალო აღნუსხვა სახელმწიფოთა და ერთა, რომელიც სრული არაა, გვიმტკიცებს, რომ მე-20-ე საუკუნე არა ნაკლებ, ვინემ მე-19-ე, იყო და იქნება გაჟღენთილი ეროვნებათა ბრძოლებით დამოუკიდებლობისათვის, ან კიდევ ნახევრად დამოუკიდებელ სახელმწიფოების გაეროვნებისათვის.

ზევით თქმულთან დაკავშირებით, ცალკე ადგილი უნდა დაეთმოს სამ-ენიან შვეიცარიას, ამ უაღრესად საინტერესო და ბევრში მისაბაძავ სახლმწიფო — სხეულს. მიუხედავად მიღებული ტერმინისა — de la nationalité suisse — შვეიცარიის ხალხი მაინც არ წარმოადგენს ერთ ერს და მხოლოდ სამი დიდი ერის ნატეხებისაგან შესდგება. და თუ საუკუნოები მისი მთლიანობა მაინც დაცულია და მომავალშიც იქნება დაცული, ამის მიზეზია ორი გარემოება: ერთის მხრით, სახელმწიფოს კონფედერატიული, უკეთ—ფედერატიული ფორმა, მეორეს მხრით, გეოგრაფიული მდგომარეობა. შვეიცარია ერთგვარი ნეიტრალური ზონაა, გაყოლებული გერმანიასა, საფრანგეთსა და იტალიის შუა და ეს იყო გამოსავალი წერტილი შვეიცარიის ნეიტრალიტეტის საერთაშორისოდ ცნობისათვის.

რამდენადმე იმავე როლს თამაშობს ბელგია საფრანგეთსა და გერმანიას შუა, დასახლებული ვალონებით და ფლამანებით, ამიტომ ნეიტრალურიც იყო 1914 წლამდე.

ეს გამონაკლისები, თავის თავად გასაგები, მხოლოდ საერთო წეს ადასტურებს: სახელმწიფო აკვანია ერისა და ერიც, რომ იცოცხლოს და არ მოკვდეს, სახელმწიფოს ჯავშანს ისხამს.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ჩვენი წარსულიდან

მე არ ვიცი, როდის შემოვიდა სიტყვა „ერი“ ხმარებაში. საბა სულხანი განმარტავს თავის ლექსიკონში, რომ ერი „მსოფლიო კაციაო“, ხოლო საერო „ერისგანთათვის“ ნიშნავსო, ალბათ განსხვავებით სასულიეროსაგან. იმავე ლექსიკონში წაიკითხავთ „ერისთავი“ და მის განმარტებას — „ჯარის-თავი“, მაგრამ სიტყვებს „ეროვნება“, „ეროვნული“ იქ ვერ იპოვით.

ამ რიგად, თითქო ცხადია, რომ ერი თანამედროვე გაგებით სულ სხვა რამეა, ვინემ საბა მასში გულისხმობდა, სახელდობრ **ნაცია,** ფრანგულიდან **nation,** რომელიც, თავის მხრით, მიგვითითებს ლათინურ **natio**-ზე და ეს კი მაჩვენებელია დაბადების (**natus**) ადგილის.

რამდენი კიცხვა გვსმენია, როცა ვისმეს წამოცდებოდა, ხოლმე, ქართველი ერი ერთი საუკუნეა რაც დაიბადაო! როგორ! მაშ წინეთ რაღა ვიყავით? — შეუტევდენ. ვიყავით სახელმწიფო, უკეთ — სახელმწიფონი საუკუნეთა გასწვრივ, მაგრამ ერი არ ვიყავით—აი პასუხი. რა თქმა უნდა, ადგილი, ხალხი, ენა ერთი იყო. ჩვენ ვამაყობთ მით, მაგ., რომ მე-12-ე საუკუნის ვეფხის-ტყაოსანი ეხლაც გვესმის, თუმცა ზეპირად უკვე ვერ ჩავაბულბულებთ მის მშვენიერ ტაეპებს, როგორც ოდესმე. მაშასადამე, გაცილებით ადრე უნდა ვქცეულიყავით ერად, მაგრამ ამას ხელი შეუშალა მონღოლების შემოსევამ, ფეოდალიზმმაც.

ზედმეტია შეჩერება იმაზე, რამდენ გრიგალს გადაუქროლავს ქართველთა თავზე, რამდენი ომი, წუთიერი გამარჯვება და ხანგრძლივი მონობა გამოგვიცდია, რამდენი გავლენა

გარედან ქვეყნის სხვა და სხვა ნაწილებზე... როცა ეცნობი ამ ისტორიას, ტრაგიკულ ისტორიას, გიკვირს, ოცდები, ნუ თუ კიდევ არის სხვა უფრო დიდი სასწაული, ვინემ ქართველობის ფიზიკურ-სულიერი გადარჩენა ამ დიდ ჯვარადინა შარა-გზაზედ, სადაც ამდენ მრისხანე დამპყრობს გაუვლია ცეცხლითა და მახვილით, სადაც ამდენ სხვა მოდგმათა სახსენებელიც კი გამქრალა დროთა ბრუნვაში!

მეორეს მხრით, ქართველობა, დანაწილებული წოდებრივად: ბატონი და ყმა, გეოგრაფიულად: სხვა და სხვა კუთხის საერისთავო, — ეს ქართველობა კიდევ არ არის ერი, თუმცა უნდა ითქვას, ის უბრალო გაპნეული ბრბოც არაა, არამედ ერთგვარი მთლიანი ერთეული თვითეულ კუთხეში ერის-თავის ხელისუფლების ქვეშ. ერის-თავნი სხვა და სხვა გვარისა და ხარისხის თანასწორნი არ არიან, ერთი ძლიერია, მეორე — სუსტი, მაგრამ არის ერთი, რომლის წინაშე ისინი ქედს იხრიან, ნომინალურად მაინც: მეფე, ხელმწიფე. რა აკავშირებთ მათ? თქვენ იტყვით: ერთი სისხლი, ერთი ენა... ერთი სარწმუნოებაც, შეგიძლიათ დაუმატოთ, რადგან საშუალო საუკუნოებში ეს ნიშანი უფრო სჭრიდა ძალთა გასაერთიანებლად გარეშე საშიშროების წინაშე. მაგრამ ყველა ეს არ იყო იმ დროს ისე ცხადი, როგორც დღეს, სჭარბობდა ძალა, ძალმომრეობა. ფეოდალები განუწყვეტელ ქიშპობა-ომებში იმყოფებოდენ ერთმანეთთან. ერთი სისხლის, ერთი ენის, ერთი სარწმუნოების ბატონები და მათი ყმები ერთგულად ჟლეტდენ, სრავდენ, აოხრებდენ ერთმანეთს. იმარჯვებდა უფრო ძლიერი და ავრცელებდა უფრო სუსტზე თავის ბატონობას, ხელისუფლებას. ეს ისე ცხადი იყო ყველასათვის, რომ ძალის წინაშე მუხლს იდრეკდენ, მისი ეშინოდათ, აქედან შოთას სიტყვები: „შიში შეიქმს სიყვარულსა“.

არც მეფე ჰყავდათ ერთი ქართველებს მე-13-ე საუკუნიდან, საქართველო დაიყო სამეფო-სამთავროებად (ეს ორი ერთეული უფრო დიდია სივრცითა და მნიშვნელობით, ვინემ საერისთავო) და ზოგიერთი სამთავრო მთლად მოსწყდა დე-

და-ტანს, რჯულიც კი გამოაცვლევინეს. როგორ გნებავთ ასეთ პირობებში ერთი ერი? მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რა თქმა უნდა, რომ ის ელემენტები, ასე ვსთქვათ, თანდაყოლილი ელემენტები: ტერიტორია, სისხლი, ენა არ შერჩათ ქართველებს, რომლისაგან უკანასკნელნი გამოსჭედენ ბოლოს და ბოლოს ერთ ეროვნებას, თავს შეიცნობენ ერად. ამას ხელს უწყობდა უთუოდ, უხანგრძლივესი მცირე და წინა აზიაში, ევროპაშიც, ბაგრატიონთა დინასტია, რომლის შტონი ფლობდენ ტერიტორიის უდიდეს ნაწილს. ამას ხელს უწყობდა აგრეთვე მართლმადიდებელი ეკლესია.

აქვე უნდა აღინიშნოს, თუ გინდ განმეორებით, რომ საშუალო საუკუნოებში საერო ანუ სახორციელო მკაფიოდ გამოეყო სასულიეროს და უპირატესობა პირველს მიეკუთვნა. ერის-თავი ჩვეულებრივ ერისგანი იყო. აიღეთ, მაგ., ხალხური გამოთქმა ერი და ბერი და სინჯეთ წინაუკმო: ბერი და ერი, როგორ გეჩოთიროთ ყურში!

საქართველოს დანაწილებამდე „ერს“ მეფე უდგა სათავეში, ხოლო „ბერს“ — კათალიკოზი, უპირატესობა პირველის მეორეზე, აქედან საერო-სახორციელო საქმეების სასულიეროზე, უტყუარი ისტორიული ფაქტია. კათალიკოზი ქვეშევრდომი იყო მეფის, ისე როგორც ერისთავი. ამით თითქო ისახება მორჩილების იდეა მეფის ბრძანების, მისი კანონის წინაშე. მაგრამ ეს არაა დამთავრებული პროცესი, ჩვენმა ისტორიამ არ იცის აბსოლიუტური მონარქია და არც ბიუროკრატია ამ სიტყვების ევროპიული მნიშვნელობით. მართალია, ვკითხულობთ, დავით აღმაშენებელმა შექმნა მუდმივი ჯარი და მისი ბრძანება კანონი იყო ყველასათვისო, მაგრამ თამარ მეფე იძულებული შეიქმნა ისევ დაეთმო ტახტის ზოგიერთი პრივილეგიები აჯანყებულ ფეოდალთათვის, რომელთა ცდა ერთგვარი წარმომადგენლობითი სისტემა შემოეღოთ, უკვალოდ ჩაიარა. არც ვახტანგ მეექვსის კანონმდებლობას შეურყევია, უფრო გვიან, ფეოდალური წყობილება და ერეკლე მეორის მისწრაფება გაევროპიელებისაკენ ფუჭად ჩაიარა. ხელს

უშლიდენ გარშემორტყმული მტრებიც, მუდამ წინააღმდეგნი საქართველოს გაერთიანებისა და მისი კავშირის დასავლეთთან.

საქართველოს ფეოდალიზმი რუსეთის მფლობელობის დროს დაიმსხვრა, გაუქმდა ბატონ-ყმობა და ყველანი რომანოვთა ტახტის ქვეშევრდომნი გავხდით.

მე არ ვიძიებ, რომელია უფრო ხნოვანი, ტფილისი თუ ქალაქი, ორივე სახელს კი უწოდებს ხალხი ჩვენს დედა-ქალაქს. მახსოვს ისიც, რომ დავით სარაჯიშვილი, დიდი პატრიოტი-მრეწველი, თავის თავს ამაყად ცფილისის მოქალაქეს უწოდებდა, და ის მართლა ქალაქელი იყო დაბადებით. გარდა ამისა, ვინაიდან ზოგ დაბას ჩვენში დღესაც ახალქალაქი ეწოდება, აშკარაა, მის ადგილას წინეთ ძველი ქალაქი ყოფილა. ამასვე გვეუბნება მეგრული ნაქალაქევი. რა მინდა ამითა ვსთქვა? ისა, რომ ქალაქები ჩვენცა გვქონებია, მაშასადამე, მოქალაქენიც უნდა გვყოლოდენ, მაგრამ ამ ტერმინს არ ეძლეოდა კიდევ პოლიტიკური მნიშვნელობა, უკეთ — ვერ განვითარდა ამ ხარისხამდე და მოქალაქე ქალაქელი დარჩა დაბადებით

ვერც გაბატონებული ხალხი, რუსი იქცა მოქალაქედ, თუმცა ქალაქები მასაც ბევრი შეუქმნია. გაიხსენეთ მარტო ძველი ნოვგოროდი და მისი ვეჩე; აშკარაა, რუსებმა უკეთ დაიწყეს, მოქალაქეობას ერთგვარი პოლიტიკური ელფერი გადაჰკრავს. მაგრამ ნოვგოროდი მოსკოვიამ დაიპყრო, და ყველა რუსნი მისი ქვეშევრდომნი გახდენ.

საქართველომ რუსების აბსოლიუტური სახელმწიფოებრივობის ქვეშ ამოყო თავი. ეს აბსოლიუტიზმი, მართალია, უცხო იყო მისთვის, მჩაგვრელი, გამრუსებელი, მაგრამ მან გააერთიანა ის, ტერიტორია და მასზედ მოსახლე ქართველი ხალხი, აღირსა მას, შედარებით, ხანგრძლივი შესვენება გარეშე მტრებისაგან, გაანთავისუფლა ბატონ-ყმობისაგან, როგორცა ვსთქვი, და გზა გაუხსნა ქვეყნის მოქალაქობრივობის ჩასახავა-ზრდას.

არ უნდა დავივიწყოთ, ყველა ეს მოხდა არა ქართველე-

ბისათვის, არამედ რუსეთის საიმპერიო ინტერესების დასაკმაყოფილებლად. უდავოა ისიც, რომ რუსის ბიუროკრატია ცდილობდა, როგორც პოლონეთში, ხან გლეხების მონადირეობას თავად-აზნაურობის წინააღმდეგ, ხან, და ეს უფრო ხანგრძლივად, თავად-აზნაურობის მონადირეობას გლეხების წინააღმდეგ. ერთის სიტყვით, ქართველი ხალხის დიდი მიღწევანი მოქალაქობრივ სარბიელზედ ხდებოდენ არა მპყრობელთა ხელის შეწყობით, პირიქით, მათ მიერ ამართულ ათასგვარ დაბრკოლებათა გადალახვით.

რუსის ბობოლა ბიუროკრატებს ჩვეულებად ჰქონდათ ქართველობა უკვე მობერებულ ხალხად დაესახათ, რომელსაც თითქო რაღაც ისტორია ჰქონებია, მაგრამ მისი აწმყო და მომავალი უიმედოაო! მათ ბეც თვალებს გამოეპარა, რა ღრმა სოციალური გარდაქმნები ხდებოდა ხალხის აგებულებაში, როგორ გაიძრო მან ძველი პატრიარქალური სამოსელი და გაბედულად შეაბიჯა ახალ სამეურნეო და საალებმიცემო ურთიერთობაში; როგორ იზრდებოდა, ვაჟკაცდებოდა და როგორ იქცა ის ერთ მშვენიერ დღეს სწორედ მათთვის საშიშარ პოლიტიკურ ძალად.

მე-19-ე საუკუნე ორ ხანად შეიძლება გაიყოს, რომლის მიჯნები ადვილად გამოსაცნობია. პირველი: ძვირფასი საუნჯის, სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დაკარგვის შეცნობა, მისთვის გლოვა და ზარი, დაბრუნების ცდა შეთქმულებათა და აჯანყებათა გზით. მეორე: ამ საშუალებათა უკუგდება და სამაგიეროდ ჩუმი, განუწყვეტელი მუშაობა ხალხის გამოსფხიზლებლად, მის ძალთა დაზოგვით, დაგროვებით, რათა შესძლებოდა მას მოხდენილ დროს თავისი „მე“ გამოემჟღავნებია და დაეცვა კიდეც.

სრულიად გაუგებარი იქნებოდა, ქართველობა პასივურად რომ შეხვედროდა რომანოვების უპირობას, ჩადენილს მის სახელმწიფოებრივი არსებობის წასაშლელად. მას ხომ არა ერთხელ დაუცავს ის საუკუნეთა განმავლობაში, განა მტრის სიდიდე, სიმრავლე აშინებდა მას, როცა თავის სიცოცხლეს სასწორის ერთ ჯამზე სდებდა? რასაკვირველია, დიდი ერეკლეს

ტრაქტატი, გიორგი მეცამეტის ერთგულობა რუსეთის ტახტი-სადმი ბორკავდა მას, ხალხი დარჩა უწინამძღვლოდ, განადგურებული, მეტ ნაწილად გაჟლეტილი, დაღლილი, არაქათ გამოცლილი.... და მიუხადავად ამისა, მან მაინც ამართა თავისი დაფლეთილი საომარი დროშა. დამარცხდა, მართალია, სხვაგვარ შეუძლებელიც იყო, მაგრამ თავისი სახელი და ღირსება უმწიკვლოდ გადასცა შთამომავლობას.

შეცდომაა და კითხვისადმი არა - ისტორიული მიდგომა, როცა ამბობენ, ვითომ ბატონიშვილები და თავადები მარტო თავის დინასტიურ თუ სხვ უპირატესობათა აღსადგენად იბრძოდენ და ამიტომ დამარცხდენ. ივიწყებენ, რომ ბატონიშვილები და თავადები იგივე ფეოდალები იყვნენ, მფლობელნი მამულთა და მოსახლეობის, აქედან, მათი მაშინდელი წარმოდგენით, დინასტიისა და პრივილეგიების აღდგენა იმავე დროს ქვეყნის განთავისუფლებას უდრიდა გარეშე მტრისაგან. განა ერეკლემაც ჩასწერა ტრაქტატში თავის დინასტიის სამუდამოდ შენახვა, მაგრამ ამით ის ფიქრობდა საქართველოს უფლებათა უზრუნველყოფას.

ივიწყებენ, მეორეს მხრით, იმასაც, რომ ხალხი, გლეხობა ჯერ ისევ ძველი ფეოდალური განწყობილების ტყვე იყო; ის სჩივოდა თავის პეტიციებში სწორედ ამ განწყობილების ერთი ორად გაუარესებას უცხო მოძალადეთა წყალობით. აქ არეული იყო ერთმანეთში წოდებრივი და სოციალური მოტივები, საიდანაც ერთი რამ ცხადი იყო ყველასათვის: გარეშე ძალა იყო მათი ნივთიერი მდგომარეობის გაუარესების მიზეზი, რასაც ზედ დაერთო მათი ზნე-ჩვეულების შელახვა.

საინტერესოა, ბრწყინვალე თავადები, ისინიც კი, ვინც 1832 წლის შეთქმულობა მოაწყო, რუსეთიდან შინ დაბრუნებულნი, აქტივურ მონაწილეობას იღებენ აზერბეიჯანის სახანოთა, შემდეგ მთიელთა დამორჩილებაში. მათ შორის პოეტებიც იყვნენ, პატრიოტნი. ამბობენ, ისინი შურს იძიებდენ „ლეკებზე" მათი სამშობლოს დარბევისათვის! წარსულშიო! შეიძლება, მაგრამ რატომ ვერ ამჩნევდენ ისინი ქართველი

გლეხების გაუგონარ დარბევას, ამ გალაშქრებათა დროს, რუ-
სის მხედართა მიერ — ეს სხვა კითხვაა.

ასე თუ ისე, სუფრულმა მამულიშვილობამ თავისი დრო-
მოჭამა, დგება მეორე ანუ ილია და აკაკის ხანა. ამ ორ დიდ პი-
როვნებას თავისი წინამორბედნი ჰყავდათ, რა თქმა უნდა, ისე
როგორც თანამედროვენიც. მწერლობაში სჭარბობს მოქალა-
ქობრივი და ეროვნული მოტივები, და ესენი მჭიდროდაა
გადაბმული რუსეთისა და დასავლეთ ევროპის რევოლუციურ,
განმათავისუფლებელ იდეებთან. ქართველი ხალხი და მისი
მომავალი, ყოველ შემთხვევაში, მთელი მწერლობის მამოძ-
რავებელი ძარღვია.

ქართველობა უკვე არაა ხალხი, ისაა ეროვნება თავი-
სი განსაკუთრებული იდეალით, რომელსაც ჯერ მხოლოდ
დედა დამღერის აკვანზე თავის შვილს, შემდეგ თვით
ხალხს იპყრობს და ბოლოს ბორკილების დამსხვრევ თილის-
მად იქცევა.

ქართველი არ ეტევა ქვეშევრდომის პერანგში, მოითხოვს
ადამიანისა და მოქალაქის უფლებას, საიდანაც ერთი ნაბიჯია
ერის უფლების მოთხოვნამდე, და სიტყვიდან საქმეზე გადა-
დის. იწყება ხალხის პოლიტიკური დარაზმვა, მისი სცენაზე გა-
მოსვლა... ჩვენ უკვე მე-19-ე საუკუნის მიწურულში ამოვყევით
თავი.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ხალხი სცენაზედ

ხალხის თავისუფალი, ე.ი. ნებაყოფილებითი პოლიტიკური დარაზმვა სხვა სახისა და ფორმის, გარდა პარტიულისა, ჯერ არავის გამოუგონია. საქართველოშიც იგივე მოხდა სრულიად ბუნებრივად და ეგრედ წოდებული მესამე დასი გარედან მობერილი და მეტხორცი ორგანიზაცია როდი იყო, როგორც ბევრსა ჰგონია, არამედ ქართველი ერის, საქართველოს საერთო ვითარების პირმშო. მას თავისი დოქტრინაც ჰქონდა უთუოდ — მარქსიზმი — მაგრამ რამდენია მაგალითი, რომ ამა თუ იმ ქვეყნის პარტიებს უცხოეთიდან გადმოეღოთ იდეები თუ მთელი სისტემა იდეებისა? და განა დასელებს ქართველ მეოთხმოციანებში, თვით მესამოციანებშიც არა ჰყავდათ წინამორბედნი, ვინც **რუსულ** ლიბერალურ-ნაროდნიკულ თუ ხალხოსნურ-ტეტიურ აზროვნებას ეტრფოდა? მათ პარტია არ შეუქმნიათ, მართალია, მაგრამ ამაში იყო სწორედ დასელების უპირატესობა: მათ გადადგეს პირველად ეს ნაბიჯი და მით საქართველო დაწინაურებული ქვეყნების ფერხულში ჩააბეს.

მაგრამ, შეიძლება ითქვას, დასელებმა პირველი დღიდანვე გაარღვიეს მარქსიზმის სპეციფიური წრე: გადაიტანეს თავისი მუშაობა მთელს მშრომელ ხალხზე, გლეხობაზე, მოსახლეობის დიდ უმრავლესობაზე, თუმცა ისიც უნდა დაემატოს, რომ „პროლეტარიატი“ ბოლომდის მათი უცვლელი ფალავანდი დარჩა! მე გამიგონია ანეკდოტის მზგავსი ერთი დიალოგი, რომელსაც სინამდვილეში ჰქონდა ადგილი ქ. სოხუმში 1905 წელს. ერთი გლეხი დედა-კაცი, შარვაშიძის მამული-

დან, ეუბნება თავის შვილის ნათლიას, ეგეც მეგრელ სოვდაგ-
რის მეუღლეს: ნეტავი „პრალატარატი“ ვიყო; ჩემს ბედს
ძალლი არ დაჰყეფდა! შე დაკარგულო — უპასუხებს ნათლია
— პროლეტარიატი ხარ (ეგ კარგად გამოსთქვა, ხოლო მეო-
რე სიტყვა პროლეტარი მანაც არ იცოდა) აბა რა ჯანდაბა,
ცალი ხარის მეტი არაფერი გაგაჩნია, ეზო ვერ დაგიხნავს და
არც კი იცი მემამულე როდის აგყრის!

დასელები პროლეტარიატის სახელით შედიან ფართე მა-
სებში, ხოლო 1905 წელს ისინი უკვე სოციალ-დემოკრატე-
ბად გვევლინებიან, რომლებისთვის დემოკრატია უებარი სა-
შუალებაა სოციალური მიზნების მისაღწევად. ეს იქიდანაც ვა-
რგადა სჩანს, რომ ისინი გლეხების კერძო საკუთრებას იცა-
ვენ და ამით ამარცხებენ იმავე რუსეთის გავლენის ქვეშ მყოფ
ანტიმარქსისტ სოციალისტებს!

აი, როგორ იქცა სოციალ-დემოკრატია უძლიერეს მასი-
ურ პარტიად ჩვენს ქვეყანაში და ბოლოს ერის მესვეურიც გა-
ხდა. მოპირდაპირენი შენიშნავენ: პარტია კლასთა ბრძოლას
აღვივებდა ხალხში (ძალზედაც „აღრმავებდა“!) და მით ლე-
ლო გაიტანაო. ეს მართალია და ქართველი ხალხიც საკმაოდ
ღარიბი იყო ამისათვის, მაგრამ ივიწყებენ, რომ ის **ეროვნუ-
ლადაც** ჩაგრული იყო, უკმაყოფილო, ოპოზიციური სულით
გაჟღენთილი — აი ის პოხიერი ნიადაგი, რაზედაც „ახალ-ალ-
თქმის“ თესლი ეცემოდა, ამოდიოდა და ჯეჯილდებოდა.

ამ რიგად, სოციალ-დემოკრატია პირველი იყო, ასე ვსთ-
ქვათ, **დასაბამიდან,** რომელმაც სცენაზე გამოიყვანა ხალხი,
გამოაფხიზლა, დარაზმა, აამეტყველა... ერთის სიტყვით, შექ-
მნა ნამდვილი ხალხური **პოლიტიკური** მოძრაობა. გაიხსენეთ
1905 წელი: ქართველი ხალხი მწყობრად, დარაზმულად გა-
მოვიდა; ეს არ იყო წუთიერი ჯანყი, რუსული ბუნტი; ხალ-
ხმა გაიმარჯვა კიდეც, მოიწადინა თავის თავის პატრონობა,
მაგრამ რევოლიუცია დამარცხდა შიდა რუსეთში და აქედან,
დამარცხდა იგი საქართველოშიც. ზედმიწევნით საგულისხმი-
�ა, რა დასკვნა გააკეთა ქართველმა ხალხმა, შეაქცია თუ

არა მან ზურგი იმ პარტიას, რომლის წინამძღოლობით მწარე დამარცხება იგემა? არა! მისი ერთგული დარჩა, ატარა ის თავის უბეში სუსხიან რეაქციის დროს და 1917 წელს ისევ მის გაყვა, ეხლა უკვე ერთი საუკუნის წინ დაკარგული თავისუფლების აღსადგენად!

მოპირდაპირენი არ სცხრებიან: კი, მაგრამ სოციალ-დემოკრატიამ თავიდანვე არ ჩაიწერა თავის პროგრამაში ქვეყნის დამოუკიდებლობაო. ადვილი სათქმელია, დამოუკიდებლობა! მაშინდელ პირობებში ეს შეუძლებელი იყო. რით აიხსნება, რომ მე-60-ე და მე-80-ციანებიც სწორედ ასე იქცეოდენ, განა მათ აკლდათ ერთგულობა ერისადმი? განა ჩვენ ყველანი მათი მოსწავლე არა ვართ? განა ტყუილა გვიტაცებდენ ილია და აკაკი, მოჩხუბარიძე და ვაჟა? არა, რასაკვირველია, მაგრამ გრძნობასთან ერთად გონებაც მუშაობდა: ქართველი მოღვაწენი კარგად გრძნობდენ, რომ ყველაფერს თავისი დრო აქვს, ეროვნული საკითხის პოლიტიკურად დასმა, ხალხის დამოუკიდებლობის დროშის ქვეშ მოწოდება განუზომელ ხიფათს წარმოადგენდა მაშინ პატარა ერისათვის. გაიხსენეთ, პოლონეთი დიდი ერია, მაგრამ იქაც არ გამოქონდათ, მე-19-ე საუკუნის მიწურულიდან დიდ ომამდე, დამოუკიდებლობა, როგორც საღღეისო პლატფორმა.

სამაგიეროდ, ბევრი იყო სხვა საჭირბოროტო კითხვები, რომლის ირგვლივ უფრო ადვილად შეიძლებოდა, შედარებით, ხალხის დარაზმვა; და ეს კითხვები, პირველ რიგში, ხალხის სოციალ-ეკონომიურ ,ჭირ-ვარამს ,ეხებოდა. სოციალ-დემოკრატია მედგრად იბრძოდა ამ ნიადაგზედ, მსხვერპლიც დიდი გაიღო — მოპირდაპირენიც ვერ უარყოფენ ამას — და მარქსიზმიც, თუ გნებავთ, მისწრება იყო ამ ბრძოლაში.

მაგრამ ჩაგრულ ერში შეუძლებელი იყო სხვა კითხვებიც არ წამოჭრილიყო, როგორიცაა, მაგ., ენის, განათლების (რუსიფიკაცია), ვაჭრობა-მრეწველობის შებორკვის, უცხო ელემენტების ჩამოსახლების, უფლებრივი უთანასწორობის — ჩვენ ხომ „ტუზემცები“ ვიყავით! სოციალ-დემოკრატია არა

ნაკლების ენერგიით ებრძოდა ეროვნულ ჩაგვრა - უსამართლობას, ვინემ სოციალ-ეკონომიურ სიდუხჭირეს.

La politique de moindre résistance! — შემოგვძახებენ — და მართალიცაა, მხოლოდ არა მარტო სოციალ - დემოკრატებზე, არამედ პატრიოტებზეც, რომელნიც მათ ადრე გამოვიდენ ასპარეზზე. სოციალ-დემოკრატია სეპარატიზმის წინააღმდეგიაო — მოახსენებდენ რუსეთის მეფეს მისი ნაცვალნი ტფილისიდან. ეგეც მართალია, მერმე? გამართლდა მათი პროგნოზი? არა, არ გამართლდა: როცა დრო დადგა, სწორედ სოციალ-დემოკრატიამ ააფრიალა, სხვა პარტიების გარსშემოკრებით, დამოუკიდებლობის დროშა.

სოციალ-დემოკრატია რევოლიუციური პარტია იყო, მან ომი გამოუცხადა თვითმპყრობელობას და ხალხსაც ამისათვის რაზმავდა. ის ეუბნებოდა მოქიშპე პარტიებს, მის შემდეგ რომ გაჩდნენ: ამაოა თქვენი ცდა უშველოთ ერს, როგორც ასეთს, სანამ თვითმპყრობელობა ბატონობს. ქართველმა ხალხმა იგრძნო, შეითვისა კითხვის ასე დასმის სისწორე. არაა სხვა საშუალება, რომელსაც ისე მძლავრად შეეძლოს ხალხის მონადირება, მისი აღტყინება, როგორადაც არსებული ვითარების რეალისტურად დასახვა.

მაგრამ იყო ერთი პარადოქსიც, რომელსაც გვერდს ვერ აუვლი, თუ გინდ მოპირდაპირენიც კი სდუმდენ მის შესახებ. ქართველი სოციალ-დემოკრატია დამოუკიდებელი პარტია არ იყო, ის შედიოდა ძველი რუსეთის ს. დ. პარტიაში, რომლის პროგრამა და სტატუტი კანონი იყო მისთვის. ეს მოვლენა **გამონაკლის** წარმოადგენდა, ამიტომ ვეძახი მას პარადოქსს*).

---

*) მეორე პარადოქსი ისიც იყო, რომ ქართველი სოციალ-დემოკრატები „მენშევიკებადაც" გვევლინებიან, თუმცა ჩვენს ქვეყანაში ისინი **უმრავლესობას** შეადგენდენ პარტიაში. რამდენად მახინჯი და მავნე იყო ეს სახელწოდება, დღეს აშკარაა, როცა რუსის მენშევიკები წითელი რუსეთის იმპერიალიზმის მოსარჩლედ გამოდიან. **ავტ.**

რუსეთში ხომ ბევრი ერი იყო, დაწინაურებულიცა და ჩამორჩენილიც, ქართველებთან შედარებით, მაგრამ არც ერთის სოციალ-დემოკრატია არ მოქცეულა ასე, ყველანი დამოუკიდებელნი იყვნენ, ან კიდევ ჩქარა გამოეყვენ რუსის ს. დ. პარტიას. თვით უტერიტორიო ებრაელთა სოციალ-დემოკრატიამ თავისი პარტია დაიარსა — ბუნდი. რაშია საქმე, ვინაა ან რაა ამის მიზეზი?

მარქსისტული იდეოლოგია თავისი „პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა...“ უთუოდ ერთ-ერთი მიზეზია, მაგრამ მე მას ვერ მივანიჭებ უპირატესობას. რატომ? იმიტომ, რომ ქართველი ერი ჩაგრულთა კატეგორიას ეკუთვნოდა, შეუძლებელია ამიტომ მარტო იდეოლოგიას, თეორიას, ასეთი დიდი მნიშვნელობა მიეწეროს.

სოციალური და ეროვნული მომენტები მშვენივრად თავსდება ერთსა და იმავე პარტიაში, ხოლო პირველს შეგნებულად, მეორეს შეუგნებლად ატარებდა ქართველი სოციალ-დემოკრატია თავის სასოში.

რატომ მოხდა ეს? განა ქართული მწერლობა, აზროვნება, საზოგადოებრივობა თითქმის მარტო ეროვნული მოტივებით არ იკვებებოდა? დიახ, იკვებებოდა და სწორედ ეს არის მეორე მიზეზიც, წარმავალი, ჩვენებური წრეგადასული პოლემიკით ხელოვნურად წარმოშობილი. ყველანი პატრიოტობდენ, ნაციონალისტობდენ, და ეს ტერმინები ხომ სახელ გატეხილი იყო იმ დროს დასავლეთშიც, — საჭირო გახდა, მაშასადამე, განსხვავება, განცალკევება, რომ სოციალ-დემოკრატებსაც იგივე არ მოსვლოდათ, რაც მეოთხმოციანებს: არ გალესილიყვენ „ბაზალეთის ტბაში“!

მაგრამ უარესიც — და ესაა **უმთავრესი** მიზეზი: ქართული მწერლობა, აზროვნება, საზოგადოებრივობა ერთობ სუსტი იყო იმით, რომ ის არ სცილდებოდა ინტელიგენტთა ვიწრო წრეს, და ეს სამი ბურჯი წინსვლისა უფრო მოხალისეობას, თითქმის ქველმოქმედებას ემყარებოდა. აიღეთ მაშინდელი პრესა, რა გასავალი ჰქონდა მას, რამდენი კითხულობდა?

მე არ მჭირდება ამ კითხვაზე პასუხის გაცემა, დავასკვნი მხოლოდ, რომ გარემოცულობა, **milieu**, ან როგორც რუსები იტყოდენ „სრედა“, ისეთი უნიათო, იმდენად უფესვო იყო, **რომ მას არ შეეძლო** შეეკრა, შეებოჭა თავის არტახებში ახლად გამოჩეკილი **პირველი** პოლიტიკური პარტია. განა ამისათვის არ აუხირდნენ მას მაშინვე? თუმცა ეს კი არაა თავის თავად გასაკვირი, გასაკიცხი, პირიქით! თუ ილია დიდია — და ამაზე ხომ დღეს ორი აზრი არ არსებობს — ეს იმითაც აიხსნება, რომ მან პირველმა ასტეხა განგაში მონოლიტური ქართველი ერის გათიშვის საშიშროებაზე.

მონოლიტური, უდავოდ, მხოლოდ, სავალალოდ, ილიას თავში, მის ოცნებაში, იდუმალ ზრახვებში, უამისოდ მისი უკვდავი ქმნილებანიც წარმოუდგენელი იქნებოდენ. სინამდვილე სხვა იყო. ბუმბერაზმა და დაუნდობელმა მტერმა ისე დაასახიჩრა საქართველოს სხეული, ისე დააძაბუნა ქართული სული, რომ პირდაპირ გეშინია უბრალო მოგონებაც, რა დიდი ხიფათის წინ იდგა მთელი ერი. რუსული მწერლობა, აზროვნება, საზოგადოებრივობა პყრობდა მის ინტელექტს, უკეთ — განათლებულ წრეებს. ქართულ ენაზე ხომ არა თუ მაღალი, საშუალო განათლების მიღებაც მიუწდომელი იყო!

განა მარტო განათლებულ წრეებს? ეხლაც არ დამვიწყნია ის უდიერი პასუხი, რომელიც მე მივიღე, ზაფხულს 1910 წ., ერთი დედა-კაცისაგან შუაგულ ქართლში ჩემ შეკითხვაზე, ასწავლიან თუ არა სკოლაში ქართულს მეთქი: ქართული რისი მაქნისია! მე შენ გეტყვი და არზას დასწერ მაგ ენაზე, აბ უთარჯიმნოდ მიმართავ ვისმეს... „ვისმეში“ მოხელეს გულისხმობდა, რა თქმა უნდა, იქნება ქართველსაც კი. სიმახინჯე იქამდის მივიდა, რომ ზოგი გადაგვარებული თავადი **რუსულად** უწუნებდა პატრიოტიზმს დასელებს, რომელნიც **პირველი** იყვნენ, ვინც ხალხი პოლიტიკურად აამეტყველა დედაენაზე და მით კარები ფართედ დაუღო ქართულ აზროვნებას ყველა მის ფენებში.

რაღა გავაგრძელო, რუსული გავლენა უფრო ძლიერი

იყო ქართულისაზე, დასელებიც მის ჯადრაკს მოყვნენ. აიღეთ საქართველოს დედა-ქალაქი ტფილისი, სადაც კავკასიის მა-ჯაც სცემდა, რა ძალას წარმოადგენდენ იქ ქართველები? გა-ნა უფრო სტუმარს არ ემზგავსებოდენ ისინი, ვიდრე მასპინ-ძელს? სტუმარს მდუმარეს, თავჩაქინდრულს, ლანდივით მი-მალულს...

სად და რაში იყო ხსნა? მე ვერ ვიტყვი, რომ დასელებმა, შემდეგ სოციალ-დემოკრატებმა, შეგნებულად დააყენეს ეს საბედისწერო კითხვა, მხოლოდ ფაქტი ისაა, რომ მათ გადას-ჭრეს იგი საბოლოოდ. სად? ქართველ ხალხში; რაში? მის სცე-ნაზე გამოსვლაში — აი პასუხი, აბა სცადეთ და უარყავით ეს ისტორიული ფაქტი!

მაგრამ დიდი შეცდომა იქნებოდა, მარტო დასელებისა-თვის მიგვეწერა ეს დამსახურება. კარგის მთქმელს კარგი გა-მგონე უნდაო — იტყვიან — ქართველი ხალხიც იგი არ იყო, რაც ილია და აკაკის დროს. ის თავიდან ფეხებამდე ჩაყურყუ-მალდა ახალ სოციალ-ეკონომიურ მორევში, ქერქი იცვალა, სულიც, ასე წარმოიდგინეთ, ალღო აუღო სრულიად არაჩვე-ულებრივ ახალ ვითარებას. ნინოშვილმა და კლდიაშვილმა ეს უკვე აღბეჭდეს მხატვრულად. მაგრამ ესენი სოფელს დას-ტრიალებდენ და ტიპიურ გლეხს თუ გაკოტრებულ აზნაურს ამოატივტივებდენ ზედაპირზე. რაც შეეხება ქალაქს, კაპიტა-ლისტს თუ პროლეტარს, მათი ქურუმი არც კი დაბადებული-ყო, და ისევ უკვე დასახელებულნი და ორიოდე სხვაც ქალაქი-დან დაბრუნებულ მუშა-გლეხს თუ ადგილობრივ მევახშეს და ჩაფარს ჩამოანცობდენ ხოლმე თავის კალმის წვეტზე.

პროლეტარი და კაპიტალისტი, ამ სიტყვების პირდაპი-რი მნიშვნელობით, ჯერ კიდევ არ არსებობდა ქართველობა-ში, გამონაკლისი მხოლოდ საერთო წესს ადასტურებდა. სულ სხვაა ეგრედ წოდებული წვრილი, ნაწილობრივ საშუალო ბუ-რჟუაზია: ვაჭარი, ხელოსანი, მიკიტანი, მოხელე, მოსამსახუ-რე... ესენი ქართველებსაც გაუჩნდათ.

მიუხედავად ყველა ამისა, რა დიდია, რა ბრწყინვალე ქა-

რთველი მუშის როლი! ის თავს იყრის არა-ქართველთა საბრეწველო დარგებში, აგრეთვე სახაზინო მეურნეობაში, რკინის გზაზედ, ნავთ-სადგურებში, დეპოებში.

აი, ამ მუშებში, პირველ რიგში, შემდეგ წვრილ მოხელეებსა-მოსამსახურეებში, ნოქრებში, სოფლის მასწავლებლებში ჰპოვეს დასელებმა უებარი „გამგონე“ და მათის საშუალებით მოფინეს მთელს ქვეყანას თავისი იდეები.

რომ არ დაგვავიწყდეს, იყო აგრეთვე ეგრედ წოდებული უსაქმო, მეტ ნაწილად ნახევრად განათლებული ინტელიგენცია, რომელიც რუსულ მართველობას ცხოვრებიდან გაერიყა და ამით გალიზიანებული დასელების პარტიაში ჩაწერას ჩქარობდა. საყურადღებოა ისიც, რომ ამ ახალ მიმდევრებში ბევრი იყო წვრილ აზნაურთა და სასულიერო წოდებიდან და, შეიძლება, კიდეც ამიტომ იჩენდენ ისინი ასეთ „ორთოდოქსობას“!

ყოველ შემთხვევაში, კლასობრივი დიფერენციაცია ჯერ კიდევ არ იყო ღრმად გამჯდარი ქართველ ხალხში და მიმდევარნიც, ცოტა არ იყოს, ჭრელ და მერყევ ელემენტებს ბლომად შეიცავდენ. ამიტომ გასაგებია, რომ ქართველი სოციალ-დემოკრატია თავის დასაყრდნობ ძალად მუშათა კლასს აცხადებდა, თუმცა იმ თავითვე შეუდგა ის, როგორც ზევითა ვსთქვი, ამ კლასის გლეხობასთან გადაბმას, მათ გაერთიანებას ერთ მებრძოლ ფრონტში, რითაც დიდად განსხვავდბოდა რუსეთის ს. დ. პარტიისაგან, რომლის განუყრელ ნაწილს თითქო ის შეადგენდა.

მაგრამ სოციალ-დემოკრატიას მარტო ქართველ მუშასთან როდი ჰქონდა საქმე საქართველოში, და ეს არის **მეორე მთავარი** მიზეზი, თუ რატომ ვერ გამოეყო ის რუსულ პარტიას. ბლომად იყვნენ რუსის და სომხის მუშები, რომელნიც აქა-იქ სჭარბობდენ კიდეც ქართველ მუშებს. რა პოლიტიკის დაჭერა შეიძლებოდა მათ მიმართ? ერთი იყო ნაციონალისტური და თითქო ამას უკარნახებდა სოციალ-დემოკრატიას მთელი გარემო ვითარება: რუსის მართველობა რუს მუშას

მფარველობდა ჩვეულებრივ, აძლევდა მას უპირატესობას, ამრავლებდა მის რიცხვს; მაგრამ სომხის მუშისადმიც მეტ ლმობიერებას იჩენდა ის, გასაგებია რატომ — დაეპირდაპირებია ქართველი მუშისათვის, გამოეწვია მათ შორის ეროვნული შუღლი. უამისოდაც კერძო მრეწველობა ხომ სომხების ხელში იყო, პირველ რიგში, და ესენი, რასაკვირველია, თავის ეროვნების მუშებს ამჯობინებდენ.

მა'მასადამე, დიდი ცდუნება არსებობდა, თუ ნაციონალისტური არა, ნაციონალური ხაზი მაინც აეღო ქართველ სოციალ-დემოკრატიას, და აქედან კი ლოლიკური დასკვნაც მზად იყო: რუსული პარტიიდან გამოთიშვა, თავის პარტიის დაარსება. მან არა ჰქმნა არც ერთი, არც მეორე, აიღო ინტერნაციონალური ხაზი და რუსულ პარტიაში დარჩა.

იყო კიდევ ერთი შესაძლებლობა — და ამაზე ვაქცევ მკითხველის განსაკუთრებულ ყურადღებას: გაქცევა, ბრძოლის ველის მიტოვება! როგორ გაქცევა, მიტოვება? მე ვლაპარაკობ ტფილისზე, რომელიც ულმობელ მტერს ხელში ჩაეგდო პოლიტიკურად, ხოლო ეკონომიურად სომხები ბატონობდენ და განაგებდენ მას, თანახმად პირველის დირექტივებისა. ქართველები რას წარმოადგენდენ ჩვენს დედა-ქალაქში, უკვე ვსთქვი. განა არ აჯობებდა ასეთ უმწეო პირობებში ასპარეზის დაცლა, გაქცევა დასავლეთ საქართველოში: ჭიათურა - ქუთაისში, ბათუმში, ფოთში!

დასელების მუშაობის ცენტრად, როგორც ვიცით, მაინც **ტფილისი** იქცა, აქ იყო სოციალ - დემოკრატიის ტვინი, და ყველა მისი ორგანიზაციების უმაღლესი ინსტანცია. ეს სასიქადულო ისტორიული ფაქტი, თუ გნებავთ, იდეოლოგიურად „დიამატს" მიეწერებოდა: ეკონომიურ კონცენტრაციას და პოლიტიკურ ცენტრალიზაციას! ორივე ეს კვანძი ხომ საქართველოს დედა-ქალაქში ისკვნებოდა, აქ სწყდებოდა თვით ერის ყოფნა არ ყოფნის კითხვა — აი რას გრძნობდა ინსტიქტიურად ქართველი სოციალ-დემოკრატია.

უკანასკნელი მამაცად ჩაება, შეიძლება ითქვას, ამ ერ-

თობ უმადურ მუშაობაში, სადაც ქართველ მუშას არც პოლიტიკური მფარველი გააჩნდა, არც თავის ეროვნების მრეწველნი. პირიქით, რუსის ბიუროკრატია და სომხის პლუტოკრატია მას კრიჭაში უდგენ, უკან ხევდენ, სულაც ერეკებოდენ. შექმნილ ვითარებაში, ცხადია, ინტერნაციონალიზმი ერთად ერთი ხსნა იყო: ქართველი მუშა ბრძოლას კი არ უცხადებს რუს და სომეხ მუშას, არამედ ძმობას, სოლიდარობას, — ასე ჩააგონა მას სოციალ-დემოკრატიამ...

არ შეიძლება ითქვას, რომ სოციალ-დემოკრატიამ ბევრი მიმდევარი ჰპოვა არა-ქართველ მუშებში, მაგრამ აქაც იყო ერთგვარი გარჩევა. რუსის მუშას, როგორც პრივილეგიურს, თავის ერის სვე-ბდი არ ადარდებდა, უამისოდაც უდავო ბატონი იყო ის; ხოლო სოციალურად, თუ მაინც ბრძოლა უხდებოდა მას, სხვა გზა არ დარჩენოდა, გარდა სოციალ-დემოკრატიაში, **იმპერიის საერთო** პარტიაში ჩაწერისა, და აქ კი, ადგილობრივ, **ქართველს** ეჭირა სადავე. სომეხ მუშებს კი თავისი პარტია ჰყავდათ — ჰინჩაკისტების, — მაგრამ დაშნაკებიც — ესენი უძლიერესნი იყვნენ — ხომ სოციალისტებს ეძახდენ თავის თავს და ერთგვარ ხიდად ედებოდენ სომხის მუშებისა და კაპიტალისტების შუა. უკანასკნელნიც, ეროვნული მიკერძეების დასაფარავად, მეტწილად კა-დეტების ქურქს ისხამდენ.

ამ რიგად, ერთის მხრით, სოციალ-დემოკრატები თავისი ინტერნაციონალიზმით, მეორეს მხრით, დაშნაკები თავისი ნაციონალიზმით — აი ვინ ექიშპებოდა ბოლოს და ბოლოს ერთმანეთს შრომისა და კაპიტალის სარბიელზედ. დღეს უკვე აშკარაა ვინ გამოვიდა გამარჯვებული — **ქართველი სოციალ-დემოკრატია**. მაშ ინტერნაციონალიზმს გაუმარჯვნია—იტყვის მკითხველი. დიახ, გარეგნულად, ფორმალურად სწორედ ასეა, მაგრამ არსებითად?

ამ კითხვის გადასაჭრელად გადაშალეთ თებერვლის რევოლიუციის პირველი ფურცელი, სადაც, სხვათა შორის, ტფილისის მუნიციპალური არჩევნების ბიულეტენებს წაიკითხავთ: ხმოსანთა დიდი უმრავლესობა **ქართველებია!** გაუგონარი ამ-

ბავი: ნაძალადევმა დაიპყრა სოლოლაკი და საქართველომ კი თავისი დედა-ქალაქი! რა დაერქმის ამ სწორუპოვარ საქმეს? **ეროვნული,** თავის თავად ცხადია.

მაგრამ, ცოტა არ იყოს, მე წინ გავუსწარი ზოგიერთ მნიშვნელოვან თარიღებს, 1917 წლის ადრე. დასელების ინტერნაციონალური მიდგომა მიმდინარე აქტუალური კითხვებისადმი ნაკარნახევი იყო თვით მრავალ-ერიან კავკასიის მიერ. ეს მრავალ-ერიანობა, როგორც ცნობილია, უსაშინლესი მჭრელი იარაღი გამოდგა გაბატონებული რუსის ხელში და, უნდა ითქვას, ის მას დაუზარებლად, დაუნდობლად იმარჯვებდა. ამის ყველაზე უსაზარლესი შედეგი სომეხ - თათართა ურთიერთი ჟლეტა იყო, რითაც, სხვათა შორის, სისხლში იქნა ჩახრჩობილი პირველი რევოლიუცია ბაქოში. მაგრამ ბაქომ, ცოტა დაიკლდა, რაღმე ტფილისიც არ ჩაითრია ამ ველურ ვაკხანალიაში, და ის უთუოდ დატრიალდებოდა, თუ არა დასელების ენერგიული ჩარევა, თვით ელდა ნაცემ მეფის ნაცვლის თხოვნით! აქ მოხდა, თუ გნებავთ, პირველი საჯარო დემონსტრაცია საერდაფებში აღზრდილ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიის მორალური წონისა და მნიშვნელობის; ამ თარიღიდან იწყება მისი პოლიტიკური მესვეურობის საყოველთაო აღიარება... არა მარტო საქართველოში.

დასელებმა თავისი არალეგალური მუშაობა თავიდანვე საქართველოს გადაღმაც გააჩაღეს, სახელდობრ ბაქოს მიმართულებით. ეს ხაზი: ბაქო-ტფილისი-ბათუმი კავკასიის **სოც. დემ. საოლქო კომიტეტის** მნიშვნელოვან ღერძად იქცა, ხოლო ამ საერთო ორგანიზაციაში ტონის მიმცემი ქართველები იყვნენ. მარტო ეს გარემოებაც საკმაო ნათლად ხსნის საქართველოს სოციალ-დემოკრატიის ხელმძღვანელ როლს კავკასიაში, 1917 და შემდეგი წლებში.

აქ უადგილო არ იქნება გავიხსენოთ ჩვენი ისტორიკოსების მსჯელობა იმაზე, რომ საქართველოს უფრო შორსმჭვრეტი მეფენი, იჩენდენ რა ტოლერანტობას არა-ქართველთა მიმართ შიგნით, ცდილობდენ თავისი გავლენა სამეფოს გარეთაც გაე-

ვრცელებინათო. მე ვფიქრობ, საქართველოს სოციალ-დემოკრატიაც, სულ ერთია რა მოტივით, იმავე ტრადიციას აგრძელებდა. კავკასიის გეოგრაფიული მდგომარეობა, მისი ეკონომიური მთლიანობა, მცხოვრებთა სიჭრელის გვერდით, და დიდი მიმზიდველობა უცხო დამპყრობისათვის დასაბამიდან ჩვენამდე ხომ ხალასი ფაქტია.

მაგრამ ქართველი სოციალ-დემოკრატიის „ექსპანსია", თუ შეიძლება ასე ითქვას, გაცილებით უფრო შორს მტყორცნი გამოდგა, ვინემ ქართველი მეფეების! მე ხომ ვსთქვი ზევით, რომ ქართველი სოციალ-დემოკრატია რუსეთის ს. დ. პარტიის წევრი იყო და მის კანონებს ემორჩილებოდა მეთქი. ეხლა მე უნდა შევზღუდო ეს ფორმალური მხარეც: ქართველები უფრო სიტყვით, ვინემ საქმით ემორჩილებოდენ ცენტრს. არალეგალურ პირობებში უშუალო მორჩილებაზე ლაპარაკიც ზედმეტია, მით უფრო, დასელები მარტო სარდაფებში როდი იყვნენ გამომწყვდეული და ლეგალურ მუშაობასაც ეწეოდენ, სადაც და როგორადაც კი შესაძლებელი იყო. გაიხსენეთ, თუ გინდ მათი ყოველდღიური პრესა, რომელსაც საზღაპრო გველეშაპივით, ათასი თავი აღმოაჩნდა: ერთს რომ გააგდებინებდენ, უმალ მეორეს გამოიბამდა. რუსეთის საერთო ს. დ. პარტია ამას ძნელად ან სულ ვერ ახერხებდა.

მეტ ნაწილად სწორედ ამით აიხსნებოდა, მაგ., ის ფაქტი, რომ, როცა პირველი დუმის არჩევნები დაინიშნა, რუსეთის ს. დ. პარტია ბოიკოტით შეხვდა მას, ხოლო კავკასიის საოლქო კომიტეტმა მხურვალე მონაწილეობა მიიღო მასში. საერთო პარტიის გადაწყვეტილების ასე აშკარა და უკმეხი დარღვევა ერთ-ერთი ადგილობრივი ორგანიზაციის მერ, უკეთ არ შეიძლება ისე ახასიათებს მათ ურთიერთ დამოკიდებულებას. მაგრამ რაც მთავარია და დიდი მნიშვნელობის — ეს ქართველი დეპუტატების ლიდერობა ს.-დ. ფრაქციისა **ოთხივე** დუმაში, რაიცა რუსეთის ს. დ. პარტიის საარჩევნო ბოიკოტს მოჰყვა შედეგად!

მთელი იმპერიის სახელმწიფო დუმის ტრიბუნის ქართვე-

ლი სოციალ-დემოკრატების მიერ დაპყრობამ, იქვს გარეშეა, მთლად ყირამალაზე დააყენა „მორჩილების“ კითხვა: ეხლა ფრაქცია კი არ ემორჩილება პარტიას, არამედ წინაუკმო, პარტია - ფრაქციას! გარეგნულად, რა თქმა უნდა, დეკორიუმი დაცული იყო, პარტია არსებობდა, სწერდა რეზოლიუციებს, გზავნიდა თავის წარმომადგენელს ფრაქციაში, მაგრამ სად არალეგალური „ინსტრუქციები“ და სად ლეგალური გამოსვლები საიმპერიო ტრიბუნიდან, რომელიც ყოველ წუთს ახალ-ახალ შეფარდებას მოითხოვდა ცვალებად პირობებთან! პარტიის მოგზავნილნი ხელმძღვანელის ნაცვლად ფრაქციის ტექნიკურ სპეცებად იქცენ. და კიდეც ამიტომ, როცა აგორდა „მეცხრე ზვირთი“, პარტია არავის გახსენებია და მის ნაცვლად ფრაქცია„ უკეთ — ქართველი დეპუტატები მოექცენ მის „ფაფარს“.

გავაკეთოთ ერთი მარტივი დასკვნა თქმულიდან: ეგნატე ნინოშვილის ფერფლზედ მორცხვად დანერგილი მესამე დასი, რაღაც ოცდა სამი წლის განმავლობაში, დიდ პოლიტიკურ ძალად იქცა მთელს იმპერიაში, ხოლო კავკასიაში მის გავლენას არამც თუ არ ებრძოდენ, თავის ნებითა და სურვილით ექვმდებარებოდენ. როცა კავკასია დანაწილდა, გარეშე ძალთა მეოხებით, ვის შეუძლია უარყოს, რომ 118 წლის წინ მსოფლიო რუკიდან ამოშლილ საქართველოს ასე ჩქარა გაცნობა და ცნობა, პირველ რიგში, მისი სოციალ-დემოკრატიის და დეპუტატების ამ გავლენას მიეწერებოდა?

მაგრამ მე ვიცი, მოპირდაპირენი ერთხელ კიდევ აგვიხირდებიან: საქართველო, ქართული საქმე აბა რა შუაშია! ემსახურებოდით პროლეტარიატს, სოციალიზმს, ინტერნაციონალს, სადაც დამოუკიდებელი სექციაც არ გყავდათო.

მათ ალბათ თავშიც არ მოუვათ, რომ მე ერთი „კოზირი“ შემოვინახე „საბოლოოდ“, პირდაპირ გამანადგურებელი! თუ ოდესმე რომელსამე პატარა ერს, ნუ შეგვრცხვეპა ვსთქვათ, **პატარა ერს მთელს „დუნიაზე“**, ისე შეუბრალბლად, ისე საშინლად უყრია ჯავრი მის მჩაგვრელ დიდ ერზე, რო-

ბორიც იყარა ქართველმა ერმა და მის წიაღიდან გამოსულმა მესამე დასმა რუსეთზე და მის უპირო, გაუტანელ რომანოვებზე, — მე მზადა ვარ „მამაპაპურად“ ვუპასუხო ჩვენს მოპირდაპირეთ : თქვენი ხმალი, ჩემი კისერი!

ამ კოზირს არ ხმარობენ, მართალია, თვით ისინი, ვისაც ის ხელში ეჭირა; ვერც იმის გარანტიას მოგცემთ, რომ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიის მეთაურნი ასეთი შურისძიებით იყვნენ გაჟღენთილნი, სულ წინააღმდეგ, იქნება! მით უარესი მათთვის, თუ შეუგნებლად, შეუტყვისებლად ჩაიდინეს ეს სასახელო საქმე.

მე ისტორიას არა ვსწერ, რასაკვირველია, მაგრამ რაცა ვსთქვი, ერთი კითხვის დასმის უფლებას მაინც მაძლევს, იმედია. ნუ თუ არ დადგა დრო იმისათვის, რომ საფუძვლიანი გადასინჯვა მოხდეს ძველი დავისა და დავიდარების ქართულ აზროვნებაში, გაიდოს ხიდი ომის, რევოლუციის, დამოუკიდებლობის წინ არსებულ მიმდინარეობათა შორის და ანცობილ იქნან ისინი ერთ ჯაჭვად, რომლის თვითეული რგოლი გაგრძელებაა მეორის, მესამის და ასე ბოლომდის? ქართული აზროვნების ზრდა-განვითარების მთლიანი ისტორია, რუსეთის მფლობელობის დაწყებიდან, ჯერ არავის დაუწერია, იყო ზოგიერთი ფრაგმენტული ცდები, ხოლო სოც. დემ. იდეური მიმდინარეობის ადგილი ამ აზროვნებაში, თუ სტალინის ყმების ნაჯღაბნს სათვალავში არ მივიღებთ, ჯერ არავის უჩვენებია.

აბა მიხვდით ვინ წამოისროლა ფრაზა: რამდენი ნულიც არ აკოწიწოთ ერთმანეთზე, თუ მათ წინ სულ მცირე ციფრი არ დასვით, მაინც ნულებად დარჩებიან! განმარტება ზედმეტია, ვინ იგულისხმებიან ნულებში: მასები, ხალხი... მაგრამ მეორე ბანაკიდანაც აი რა გაისმოდა: ერთი საქართველო, ერთი ქართველი ერი, არ არსებობს, ორადაა გაპობილი, ამაოა გამრთელება! აქ იგულისხმბოდა კლასთა ბრძოლა.... როგორაა ამ მხრივ ეხლა საქმე? ხალხი სცენაზე გამოვიდა, იქცა მონოლიტურ ერად, ნაციად. მაშ თავის თავად მომხდარა სინტეზი, შერიგება... და ეს აზროვნებაშიც ჰპოვებდა თავის განსახიერებას, ვერაგ მტერს პირზე კლიტე რომ არ დაედო ერისათვის.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რა არის ერი?

მე განვსაზღვრე წინეთ რა არის სახელმწიფო, ახლა ვცდი განვსაზღვრო რა არის ერი.

ერი არის ერთისა და იმავე ტომის, ენის, თავგადასავალის, ხასიათის მქონე ადამიანთა ისეთი შეერთება განსაზღვრულ ტერიტორიაზედ, რომელსაც თავის თავი ერთარსებად, ერთობილად შეუცვნია და აქვს სურვილი ერთად იცხოვროს და ნებისყოფაც თვითონვე გაუძღვეს თავის საქმეებს.

ამ განსაზღვრიდან მეორე ნახევარი: თვითშეცნობა, ნებისყოფა სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ძალიან დიდი მანძილის ევოლიუციის ნაყოფია და წარმოადგენს უმაღლეს დინამიკურ ძალას. სახელმწიფოს არ აინტერესებს უშუალოდ ერთიგივობა ტომით, ენით, თავგადასავალით, ხასიათით, თუმცა ეს ნიშნები, ცხადია, დიდ როლს თამაშობდა მის წარმოშობა-განვითარების პროცესში. სახელმწიფოსთვის გადამწყვეტი მომენტი ხელისუფლებაა, ძალა, რომელიც ერთად იჭერს, იკავებს ადამიანთა ამა თუ იმ რაოდენობას განსაზღვრულ ტერიტორიის ფარგლებში და წარმართავს მათ განსაკუთრებული მიზნებისაკენ.

ხელისუფლებას ეფარდება ეროვნული ნებისყოფა და ეს კი სწორედ ერთიგივობას ემყარება ტომით, ენით, თავგადასავალით, ხასიათით. ეს ნიშნები, შეიძლება, საუკუნოები არსებობდეს, მაგრამ მათი მატარებელი ადამიანები არ გრძნობდენ თავს ერთარსებად, არ გამოხატავდენ ეროვნულ ნებისყოფას. ამ ხარისხამდე მიღწევისათვის ისინი გაივლიან სახელმწიფოს ჯადრაკში.

ეროვნულ თვითშეცნობას წინ უძღვის მოქალაქობრივი თვითშეცნობა და ეს კი მხოლოდ სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ნაყოფია. ადამიანი ჯერ თავისუფალ მოქალაქედ უნდა იქცეს, აღიჭურვოს უცილო უფლებით თვითონ განაგოს საქვეყნო საქმეები, რომ შეურიგდეს სახელმწიფოს, იწამოს ის თავისად და არა მის გარედ არსებულ უსულო მჩაგვრელ მექანიზმად. მხოლოდ მაშინ წარმოუდგება სახელმწიფო ადამიანს, როგორც სამშობლო, და თავს მის შვილად აღიარებს. ამ წუთიდან საქმე გვაქვს არა ძალდატანებით, მექანიკურ, ან მარტო უფლებრივ, არამედ ორგანიულ, ნებაყოფლებით და **მორალურ** შეერთებასთან, რომლის სახელია ერი, ნაცია.

ეს პროცესი სახელმწიფოს ერად, ნაციად გარდაქმნისა მარტივია და უმტკივნეულო, შედარებით, ერთი ეროვნების სახელმწიფოში, მაგრამ გაცილებით უფრო რთულია ის და მტკივნეული, როცა საქმე გვაქვს ისეთ სახელმწიფოსთან, სადაც ერთი ერი ბატონობს ბევრ სხვა ეროვნებაზე, რომელთაც ან ჰქონდათ ოდესმე თავისი სახელმწიფო, ან სულაც არ ჰქონდათ იგი. ყოველ შემთხვევაში, შედეგი იგივეა: ეროვნებანი თავს აღწევენ გაბატონებულის უღელს, აარსებენ თავის სახელმწიფოს, გარდიქმნებიან ერად, ნაციად. თუ არის თითო-ოროლა შემთხვევაც, როცა ეროვნება ვერ იქცა ერად, ნაციად, ეს კიდევ არ ნიშნავს, რომ ის არ იბრძოლებს ამისათვის, და თუ არ იბრძოლა, ვაი მას — ის უკვე გათქვეფილა გაბატონებულ ერში, დაუკარგავს თავისი სახეობა, გამქრალა, როგორც ეროვნება.

ამ რიგად, დამოკიდებულება მოქალაქესა და პატრიოტს შორის იგეთივეა, როგორიც სახელმწიფოსა და ერს შორის. არ შიძლება კარგი პატრიოტი იყო, თუ იმავე დროს კარგი მოქალაქე არა ხარ; ეროვნებაც ხომ არ ერობს თუ ის სახელმწიფოდ არ იქცა. ეგ არის გარდაუვალი სოციოლოგიური კანონი, თუ ასეთი რამ არსებობს საზოგადოდ.

იბადება კითხვა, არის კიდევ რამე განსხვავება სახელმწიფოსა და ერს შორის? განა არაა დრო, ზევით თქმულის შემ-

დეგ, მათ შორის ერთიგვიობის ხაზი გავუსვათ? ერი, ნაცია, მართლაც, როგორც ყველაზე ბუნებრივი, საღი და ცხოველი შეერთება, დასრულებული სახელმწიფოა, თითქო მის ადგილს იჭერს ამიერიდან. თუ სახელმწიფოს მთლიანობის დუღაბი ძალდატანებაა დასაწყისში და უფლებრივობა შემდეგ, ერის მთლიანობა მის შვილთა ნებაყოფლებით მორალურ კავშირს ემყარება. განა გაგიგონიათ ოდესმე ეგრედ წოდებული ირედენტა ერთი ეროვნების სახელმწიფოში, მისი შვილნი განზე რომ იხედებოდენ, სხვა ეროვნების სახელმწიფოზე მიწერას ლამობდენ? მე ხომ სულით მახინჯებზე, ვსთქვათ, ჩვენი არამზადებზე არ ვლაპარაკობ! არც ეროვნულ უმცირესობას ვეხები, რომელიც ცდილობს მიეწეროს, თუ მოსაზღვრეა, მეზობელ დედა-ერს; თუ არა, მიაღწიოს კულტურულ-ეროვნულ განვითარების უზრუნველყოფას სხვა ეროვნების სახელმწიფოში.

არა, სახელმწიფოს ისტორიული მისსია ჯერ არ არის დამთავრებული. სახელმწიფოს ერად, ნაციად გარდაქმნა მოასწავებს ძალდატანებითი და უფლებრივი კავშირის ნებაყოფილებით და მორალურ კავშირად გარდაქმნას. ხოლო თანამედროვე ცხოვრების საფეხური ჯერ კიდევ არაა და დიდ ხანს არ იქნება ისე მაღალი, რომ მარტო მორალს დაემყარო. პირიქით, უფლება და ძალდატანებაც აუცილებელი ბერკეტია ქვეყნის საქმეთა წარსამართავად. მარტო არსებული სოციალ - ეკონომიური ანტაგონიზმი, სხვაც რომ არ დავასახელო, მსაჯულისა და პოლიციის ჩარევას გარდაუვალად ხდის.

მაგრამ ამით იდეალი: ერის მორალურ ერთარსებად, ერთობილად ქცევა არა თუ არ იბღალება, კიდევ უფრო დიად მისასწრაფავ საგნად ხდება აწმყოსა და მომავალში. დავუშვათ, იდეალი მიღწეულია: მსუჯული და პოლიცია ზედმეტი გახდა, საკმარისია მორალური იმპერატივი, რომ ყველამა და თვითეულმა თავისი მოვალეობა პირნათლად მოიხადოს ქვეყნისა და ერის წინაშე. განა ჰქრება ამით სახელმწიფოებრივობის ყოველი ნასახი? არა, ჩემის აზრით, წესი ერთად ცხოვრებისა, თანამშრომლობისა, სოციალურ, ოჯახურ, ინდივიდუა-

ლურ და სხვ. დამოკიდებულებისა მაინც უნდა იქნეს ვისმეგან დადგენილი და მის ასრულების მეთვალყურე ორგანოებიც შექმნილი.

ერმა შეწრუპა სახელმწიფო, მასზე გადვიდა ხელმწიფეგა, უზენაესობა. ერი ჰქმნის მორალურ იმპერატივებსაც, წესებს, მაგრამ ის უკვე არ არის მრისხანე იუპიტერი, არამედ მისი ტვინიდან გამოფრენილი მინერვა, სიბრძნისა და ხელოვნების ღმერთი, რომლის ბრძანება გვავალებს და არ გვაიძულებს, რადგან ასრულება თვით ჩვენი მოთხოვნილბაა, მორალი... რადგან იუპიტერიცა და მინერვაც ჩვენ თვითონ შევქმენით, ჩვენს გარეშე ისინი საპნის ბუშტია!

კანტმა სთქვა თითქმის ორი საუკუნის წინ: ისე მოეპყარი მოყვას, როგორც შენ გინდა, რომ ის მოგეპყრას შენ თვითონ. ეს საზომი საფუძველია ადამიანის უფლებისა და ხელუხლებლობის, სამართლიანობის. თავისუფლებაც, როგორც ყველაფერი ამ ქვეყნად, რელატივური რამაა: თავისუფალი ხარ იმდენად, რამდენად შენი თავისუფლება არ ზღუდავს სხვების თავისუფლებას.

ასევე ითქმის ერზე, ისიც ხომ ორგანიზმად, სუბიექტად გვესახება. მაშასადამე, მისი უფლება და თავისუფლება იგეთივე ხელშეუხებელი წმიდათა - წმიდაა, როგორიც ცალკე ადამიანის. აქედან, დამოკიდებულება ერთა შორის, თავისუფლება თვითეულის დანარჩენთა მიმართ იმავე ადამიანთა ურთიერთ დამოკიდებულებას იღებს სანიმუშოდ.

საგულისხმიეროა, სახელმწიფოთა ურთიერთ დამოკიდებულებას თავიდანვე **საერთაშორისო** დაერქვა, და ეს უკვე გვიჩვენებს გზას, რომელიც უნდა გაიარონ თავისუფალმა ერებმა. დღეს-დღეობით სახელმწიფონი და არა ერნი ჰქმნიან უფლებას და უკანასკნელს კი ძალმომრეობა, ომი უდევს საფუძვლად. არ არსებობს საერთაშორისო ორგანოც, რომლის წინაშე ქედს უნდა იხრიდენ დიდი და პატარა ერები.

არსებული ერთა ლიგა ნამდვილად სახელმწიფოთა ლიგაა და ისიც არა უნივერსალური, რადგან ბევრი სახელმწიფო

არ შედის მასში. მართალია, მას დიდ და პატარა ერთა თანასწორობა დაედო საფუძვლად, მგრამ სინამდვილეში მეორენი პირველთა კარნახს ექვემდებარებიან.

ეს წინააღმდეგობა ბუნებრივია, თუ მივიღებთ მხედველობაში, რომ სახელმწიფონი ძალთა უთანასწორობაზედ არიან აგებულნი. ეს უთანასწორობა რომ გაჰქრეს, საჭიროა სახელმწიფო ერმა შესცვალოს, ძალა უფლებამა და სამართლიანობამ.

ფიზიკური თანასწორობა ბუნებაში არ არსებობს, შეიძლება მხოლოდ **მორალური** თანაწორობა და ემყარება იგი არა იმდენად უფლებას, რამდენად **სამართლიანობას.** სამართლიანობის შეცნობა და განსახიერება მხოლოდ ადამიანს შეუძლია, ხოლო ერი, დიდია თუ პატარა, ადამიანთა კრებულისაგან შესდგება. ამიტომ **ერთა** და არა სახელმწიფოთა ლიგას შეუძლია თანასწორობა სიტყვიდან საქმედ აქციოს.

და მაშინ, მხოლოდ მაშინ შეიძლება მთელს კაცობრიობას თავისუფალ ერთა ჰარმონიული ოჯახი დაეძახოს, და მით მის მიერ შემოღებული წესები საერთაშორისო განწყობილებათა ურყევ კანონად იქცეს.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ს ა რ ჩ ე ვ ი :

ავტორისაგან 5—7

I. **სახელმწიფო**

ხელისუფლება გვ. 9—18

ცოტა რამ ისტორიიდან 19—26

II. **ე რ ი**

სახელმწიფო — ერი 27—32

ერი — სახელმწიფო 33—40

ჩვენი წარსულიდან 41—47

ხალხი სცენაზედ 48—61

რა არის ერი ? 62—66

Imprimerie de Navarre — 5, rue des Gobelins, Paris (13).

F21.821
2E

ფასი 5 ფრანკი

დ. ხელაძის გამოცემა.